

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Jiří VAVŘINA

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

**Orgány sociálně právní ochrany dětí a jejich činnost
při pomoci ohroženým dětem**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Bc. Jiří Vavřina

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Orgány sociálně právní ochrany dětí a jejich činnost při pomoci ohroženým dětem“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Litobratřice, 14. března 2010

.....

Bc. Jiří Vavřina

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za odborné vedení práce a za množství cenných rad, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat mojí manželce, za pomoc a morální podporu v době mého studia, které si velice vážím.

Bc. Jiří Vavřina

OBSAH

Úvod	2
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. Orgány sociálně právní ochrany dětí	4
1.1 Vymezení činnosti a působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí	6
1.2 Preventivní a poradenská činnost	9
1.3 Opatření na ochranu dětí	12
1.4 Kurátor pro mládež	16
1.5 Souhrn	21
2. Ohrožené děti	23
2.1 Děti ohrožené prostředím	23
2.2 Děti ohrožené rodinným prostředím	28
2.3 Děti ohrožené svým chováním	41
2.4 Souhrn	57
II. PRAKTICKÁ ČÁST	
3. Případové studie ohrožených dětí	58
3.1 Domácí násilí ze strany otce	59
3.2 Krádeže ze strany dítěte	65
3.3 Pečující matka závislá na drogách	70
3.4 Souhrn	76
Závěr	78
Resumé	80
Anotace	81
Seznam použité literatury	82

Úvod

Ve své diplomové práci se chci zabývat především problematikou sociálně-právní ochrany dětí v ČR, budou vymezeny pojmy dítě, ohrožené děti, prostředí. Práce uvede nejčastější ohrožující faktory, které v současné době přímo ohrožují děti na jejich optimálním vývoji a výchově. Na několika konkrétních případech ohrožených dětí uvede, kde došlo k přímému ohrožení dětí a popíše činnost jednotlivých subjektů zainteresovaných při pomoci ohroženým dětem, zejména však činnosti Orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Péče o děti je primární funkcí rodiny. S postupným vývojem dítěte se do této péče zapojují různé subjekty, se kterými dítě přijde do styku. Obecně by se dalo říci, že se jedná spíše o výchovu a následnou adaptaci jedince v dané společnosti.

V případě, že rodina z nějakého důvodu přestane plnit svoji základní funkci, nastupuje na její místo „stát“ prostřednictvím orgánů péče o mládež, aby její funkci zastoupil. Nahrazením funkce rodiny v péči a výchově dětí jinými orgány nemůžeme stoprocentně uspokojit základních životní funkce vzhledem k prostředí, ze kterého dítě vyšlo. Problematické je nahrazení rodičovské lásky, citu, porozumění, čehož nelze plně dosáhnout při zastoupení rodinné výchovy. Jsou zde výjimky např. osvojení dítěte a podobně.

V naší společnosti je péče o děti a mládež součástí takzvané sociální péče. V současné době se začal používat pojem sociálně-právní péče i ochrana. Právě činností Orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) se budu ve své práci především zabývat.

Strukturu práce tvoří, kromě úvodu a závěru tři kapitoly. První kapitola diplomové práce se bude zabývat vymezením některých základních pojmů. Dále zde popíše orgán sociálně právní ochrany dětí, který dle mého názoru vystupuje jako jeden z hlavních činitelů péče o mládež. Zde bych chtěl v závěru zhodnotit své zkušenosti, které jsem získal odbornou praxí na jednom pracovišti odboru sociálně-právní ochrany dětí obce s rozšířenou působností.

Ve druhé kapitole uvede jaký vliv má prostředí při výchově dětí a jaké zde lze najít ohrožující faktory, které mají vliv především na děti a na jejich další vývoj. Podrobně se bude snažit rozebrat možnosti ohrožení dětí vnějším prostředím v obecné rovině, následně uvede faktory ohrožující děti v prostředí rodinném. Také zde popíše činitele ohrožující děti jejich vlastním chováním, a jaké jsou zde rizika.

Ve třetí kapitole (praktické části) bude metodou kvalitativního výzkumu popisováno na třech případových studiích situace, které byly řešeny na skutečných případech ohrožených dětí. Popíše, jakou roli zde hrály jednotlivé subjekty, rodiče, OSPOD a další orgány státní správy a místní samosprávy.

Cílem diplomové práce by mělo být zjištění, jakým způsobem je zajištěna sociálně-právní ochrana dětí v ČR. Zda je tato péče o děti dostatečná. Ve kterých oblastech by byla nutná změna, nebo rozšíření oprávnění orgánu sociálně právní ochrany dětí. Dále na konkrétních případech uvedu jakým způsobem je řešena sociálně právní ochrana dětí v praxi, jaké jsou jejich možnosti intervence a pomoci.

Ke zpracování diplomové práce byla zvolena metoda studia právních předpisů, zabývajících se danou problematikou a dostupné literatury, dále metoda komparace získaných informací a jejich následná analýza. Také shromažďování poznatků získaných odbornou praxí a kvalitativní výzkum konkrétní činnosti orgánu sociálně právní ochrany dětí na skutečných případech ohrožených dětí. Práce naváže na moji předchozí bakalářskou práci

1. Orgány sociálně právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana dětí představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným, či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.¹

Orgány sociálně-právní ochrany řeší velice složité situace dětí s trvalým pobytem na území České republiky, dětí cizinců, které pobývají v České republice, ale také dětí které mají obvyklé bydliště v cizině a do České republiky byly protiprávně přemístěny nebo naopak byly protiprávně přemístěny do ciziny.

Orgány sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) jsou státem zřízenou organizací, zpravidla sídlící při městských úřadech nebo obecních úřadech obcí s rozšířenou působností.

Sociálně-právní ochrana dětí je odvětvím veřejného práva v České republice má svoje neoddiskutovatelné místo a také svoje poslání.

Orgány sociálně právní ochrany dětí mají velmi široké pole působnosti. Budu se snažit přiblížit jejich nejběžnější činnost, která je vykonávána ve vztahu k sociálně-právní péči a ochraně dětí.

Vymezení pojmu dítě

¹-Novotná, V., Burdová E. Zákon o sociálně-právní ochr. Děti - komentář., Praha, Linde 2007, s

Podle současné legislativy dítě lze pod pojem dítě chápat každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve – viz. Úmluva o právech dítěte.²

V preambuli Úmluvy o právech dítěte je odvolání na Deklaraci práv dítěte z roku 1959, kde je uvedeno, že dítě pro tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm. Tato preambule je však právně nezávazná. V článku 1, Úmluvy o právech dítěte, není stanoveno, co lze označit za počátek dětství, protože v otázkách ochrany nenarozeného života a interrupcí panují mezi státy velké rozdíly.

Co se týká způsobilosti k právním úkonům, tu získává dítě postupně a to v závislosti na dosaženém věku, některé práva a povinnosti tak získává dříve než dosažením zletilosti. Zletilým občanem se dítě stává až dosažením 18 roku, pokud zletilosti není dosaženo dříve – viz zákon o rodině.

V Zákoně o rodině není definován pojem dítě, proto lze při definování tohoto pojmu také vycházet ze znění § 8 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, kde je uvedeno, že fyzická osoba nabývá v plném rozsahu způsobilost k právním úkonům zletilostí, tj. dovršením 18-ti let a před dosažením tohoto věku se podle tohoto ustanovení nabývá zletilosti jen uzavřením manželství. Tedy z ustanovení Úmluvy o právech dítěte je zřejmé přiznat práva dítěti až jako lidské bytosti, která je schopna samostatné existence mimo tělo matky. Koncem dětství je zde rozuměno zplnoletění, kdy Úmluva o právech dítěte se na tyto osoby také přestane vztahovat.

Dále se s vymezením pojmu děti a mládež lze setkat v ustanovení § 2 zákona č. 218/2003 Sb. – zákon o soudnictví ve věcech mládeže, kde mládeží se rozumí děti mladší 15 let a mladiství. Mladistvý je ten, kdo dovršil 15 rok a nepřekročil 18 rok svého věku. Obecně lze říci, že pojem dítě koresponduje v současné platné legislativě s pojmem mládež.

² - čl. 1 sdělení 104/1991 Sb. „O úmluvě o právech dítěte“ a zákona č. 40/1994 Sb. Občanský zákoník

1.1 Vymezení činnosti a působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Činnosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí je vymezena především:

- zákonem č. 359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších novel, (poslední novelizace je účinná od 1. 9. 2007),
- zákonem č. 94/1963 Sb. Zákon o rodině ve znění pozdějších novel.

Dále je jejich činnost také nutně spjata s touto legislativou:

- z. č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád,
- z. č. 140/1961 Sb. Trestní zákon,
- z. č. 141/1961 Sb. Trestní řád,
- z. č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže,
- z. č. 109/2002 Sb. O výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních,
- z. č. 200/90 Sb. Přestupkový zákon a dalšími předpisy.

Zákon³ ukládá povinnost poskytovat sociálně-právní ochranu všem dětem, které mají na území České republiky trvalý pobyt nebo ho mají povolený, a to bez rozdílu, bez jakékoli diskriminace.

Zákon o Sociálně-právní ochraně dětí (dále jen zákon) stanoví, že pokud dítě nemá na území ČR trvalý pobyt, ale je hlášeno k přechodnému pobytu na území ČR alespoň po dobu 90 dnů je mu poskytnuta sociálně-právní ochrana v plném rozsahu. Pokud zde dítě pobývá, po dobu kratší než 90 dnů, bude mu poskytnuta sociálně-právní ochrana v nezbytné míře dle ustanovení §37 z. č. 359/1999 Sb.

³ -z.č. 359/1999 Sb. o Sociálně-právní ochraně dětí

Základní princip sociálně-právní ochrany dětí upravuje ustanovení § 5 zákona v tom smyslu, že základním a rozhodujícím hlediskem při činnosti všech orgánů sociálně-právní ochrany dětí nebo jiných subjektů, které se problematikou ochrany dítěte zabývají je zájem o blaho dítěte.

Zájem dítěte nelze nikdy podřadit jiným zájmům (zájmy rodičů, rodiny, jiných osob či státu a dalších).

Největší podíl činnosti sociálně právní ochrany dětí je vykonáván sociálními pracovníky na obecních úřadech a obcí s rozšířenou působností, kteří se zaměřují a řeší zejména:

- nedostatečnou péči o děti,
- ochranu dítěte při rozvodu manželství,
- problematiku týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte,
- náhradní rodinnou péči.
- situaci dítěte narozeného mimo manželství,
- pomoc matce dítěte narozeného mimo manželství.

Sociálně-právní ochrana dětí, se poskytuje dítěti, které:

- má na území České republiky (dále již ČR) trvalý pobyt,
- je hlášeno k pobytu na území ČR po dobu nejméně 90 dnů,
- má podle zvláštního předpisu upravující pobyt cizinců na území ČR trvalý pobyt⁴,
- podalo návrh o udělení mezinárodně právní ochrany na území ČR,
- je oprávněno trvale pobývat na území ČR⁵,
- pobývá na území ČR s rodičem, který podal návrh na zahájení řízení o poskytnutí azylu.⁶

⁴ - zákon č. 326/199 Sb. O pobytu cizinců na území České republiky

⁵ - § 87 zákona č. 326/1999 Sb. O pobytu cizinců na území České republiky

⁶ - zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců

Základním předpokladem pro efektivní výkon těchto činností je blízkost ke klientovi. Dále nutná specializace a existence konkrétních pracovních pozic vzhledem k širokému rozsahu a variabilitě jednotlivých problémů, na které se sociálně právní ochrana zaměřuje. Zejména zavedení tzv. terénních pracovníků může velice brzy odhalit jakýmkoliv způsobem ohrožené dítě. Tomuto dítěti vybrat vhodnou pomoc, případně ho izolovat z prostředí a poskytnout mu v rámci možností dané zákonem adekvátní pomoc a ochranu.

Působnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Působnost orgánu sociálně právní ochrany je rozdělena zpravidla dle místní příslušnosti, na nejnižším stupni je vykonávána orgány městských úřadů a obcí s rozšířenou působností.

Dále jsou to krajské úřady, ministerstvo práce a sociálních věcí, úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, které jsou výkonem sociálně právní ochrany pověřeny.

Přesné zaměření činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí je vymezeno ustanovením § 6 z. č. 359/1999 Sb. je zaměřena především na děti, jejichž rodiče:

- zemřeli,
- neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
- nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti.

Dále:

- které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče,
- pokud tyto osoby neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy,
- které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují,
- když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol, nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin,
- jde-li o dítě mladší 15-ti let, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebojných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou

důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu,

- které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťující nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců,
- které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami,
- které jsou žadateli o azyl a odloučení od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu.

Jinými fyzickými nebo právními osobami pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí, anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dítěte.

Ze shora uvedeného vymezení činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí lze vidět, že má velice široké pole působnosti.

1.2 Preventivní a poradenská činnost

Předcházení vzniků problémů nebo jejich narůstání je jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany. Prvotním předpokladem včasné a účinné pomoci, možné intervence při ochraně zdraví nebo příznivého vývoje dítěte je vědět, že je nějaké dítě ohroženo a kde k tomuto ohrožení dochází (rodina, škola, parta a podobně).

Preventivní a poradenská činnost se podle mého názoru velmi významnou mírou podílí, zejména na úseku péče o mládež, v předcházení vzniku patologických jevů. Jedná se především o prevenci a poradenství v ekonomicky slabých rodinách, rodinách se sociálními problémy, v neúplných rodinách a podobně. Dále se jedná o preventivní a poradenskou činnost, přímo s postiženou, ohroženou mládeží. Tato činnost je prováděna ve školách, přímo v rodinách, střediscích volného času a podobně.

Vzhledem k neustále malému počtu terénních sociálních pracovníků,

kteří vykonávají nadbytečné množství administrativních úkonů, mají často kumulované funkce a čelí neustálému snižování rozpočtů na tuto činnost. Není prevence a poradenství vykonávána tak často a v takové míře, v jaké by bylo potřeba v současné situaci zejména při vyhledávání ohrožených dětí a rodin.

Ustanovení § 10 z. č. 359/1999 Sb. ukládá obecním úřadům povinnost vyhledávat děti, které jsou nějakým způsobem ohroženy (viz ustanovení § 6 z. č. 359/1999 Sb.) a ukládá povinnost pracovat s rodiči dětí tak, aby si plnili povinnosti vyplývající z jejich rodičovské zodpovědnosti (zejména odstraňovali nedostatky ve výchově dětí, aby nemuselo dojít k přijetí některých výchovných opatření nebo podání návrhu na ústavní výchovu).

Obecní úřady mají též povinnost sledovat, zda děti nenavštěvují prostory nevhodné pro děti, kde se podávají návykové látky (alkohol, cigarety a jiné návykové látky) nebo zda jsou zde dodržovány omezení v pobývání osob mladších 18 let, jedná se zejména o diskotéky, restaurace, bary, herny a podobná zařízení.

Myslím si, že samotné napravování následků je vždy nákladnější, než náklady vynaložené na prevenci.

Preventivní činnost

Preventivní činnost je dána obcím přesněji OSPOD jak již bylo řečeno ze zákona, viz. ustanovení § 10 spočívající zejména v následující činnosti:

- pomáhají rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
- vyhledávají ohrožené děti uvedené v ustanovení § 6 z. č. 359/1999 Sb.,
- projednávají s dítětem nedostatky v jeho chování,
- provádějí kontrolní činnost, zda je zamezováno dětem přístupu do prostor, které by je z hlediska vývoje a výchovy mohly ohrozit (bary, herny, noční kluby a podobně),
- poskytují nebo zprostředkovávají rodičům poradenství při výchově a vzdělávání

dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené,

- pořádají v rámci poradenské činnosti přednášky a kurzy zaměřené na řešení výchovných, sociálních a jiných problémů souvisejících s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy dítěte,
- poskytují osobám vhodnými stát se osvojiteli nebo pěstouny poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, zejména v otázkách výchovy dítěte,
- sledují nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťují příčiny jejich vzniku,
- činí taková opatření směřující k omezení působení těchto nepříznivých vlivů na děti.

Rovněž je dáno obcím v jejich samostatné působnosti a jednotlivým krajům vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí. To přímo souvisí s výstavbou nových sportovišť, dětských hřišť, středisek volného času, pořádáním různých sportovních akcí, dětských dnů a podobně. Tímto ustanovením zákona je vyjádřena potřeba zaměstnávat děti a mládež činnostmi, které by je odvedly od využívání volného času nevhodným, společensky nepřijatelným způsobem.

Tato preventivní činnost není dána pouze obecním úřadům potažmo jednotlivým pracovištím OSPOD z ustanovení zákona na sociálně-právní ochranu dětí vyplývá povinnost i jiným subjektům (všem státním orgánům, školám a školským zařízením, zdravotnickým zařízením) povinnost oznamovat bez zbytečných odkladů obecním úřadům (pracovištím OSPOD) skutečnosti nasvědčující tomu, že se setkali s dětmi, které byly nějakým způsobem ohroženy na vývoji a výchově, byly týrány, omezovány nebo jim bylo nějakým jiným způsobem ubližováno a podobně přesný výčet viz. ustanovení § 6/1 z. č. 359/1999 Sb..

Zejména je kladena povinnost zdravotnickým, aby v případě ošetření úrazu dítěte a při zjištění podezření že dítě je týráno, zneužíváno nebo zanedbáváno, musí zajistit patřičné zaznamenání úrazu a tuto skutečnost neprodleně oznámil na příslušné pracoviště OSPOD.

Poradenská činnost

Obecní úřady obcí s rozšířenou působností mají povinnost poskytovat poradenskou činnost spočívající v pomoci osobám vhodnými stát se osvojiteli nebo pěstouny související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, tato činnost je zajišťována především krajskými úřady.

Dále minimálně jednou do roka zabezpečuje konzultace o výkonu pěstounské péče. Těchto konzultací se kromě odborníků v dané problematice mohou zúčastňovat také pěstouni, kteří mají trvalý pobyt na území kraje nebo děti svěřených těmto pěstounům do péče a další osoby tvořící pěstounskou domácnost.⁷

Krajský úřad také vede evidenci fyzických osob pro účely zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče. Samozřejmostí je vedení evidence dětí, které mají být do této péče svěřeny.

Orgány obce s rozšířenou působností mohou ukládat rodičům dítěte povinnost využít odborného poradenského zařízení a to zejména v těchto případech:

- pokud rodiče nezajistí pro dítě odbornou nebo poradenskou pomoc, kdy tuto pomoc dítě nezbytně potřebuje a byla-li tato pomoc dříve doporučena,
- pokud nejsou rodiče schopni řešit problémy spojené, s výchovou dítěte, zejména ve sporech upravujících následnou, výchovu a styk s dítětem (rozdvodové řízení).

Je samozřejmostí, že tato povinnost může být uložena i jiným osobám odpovědným za výchovu dítěte (jak bylo uvedeno výše).

Dále poskytují obecní úřady poradenskou činnost rodičům, jejichž dítě bylo umístěno do:

- ústavní výchovy ⁸,
- zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc ⁹.

⁷ - dle § 115 občanského zákoníku

⁸ - dle § 28 zákona o sociálně právní ochraně dětí

⁹ - dle § 42 zákona o sociálně právní ochraně dětí

1.3 Opatření na ochranu dětí

Jak již bylo řečeno jedním ze základních úkolů OSPOD je vhodné působení na rodiče nebo jiné osoby zodpovědné za výchovu dětí, aby plnili řádně své povinnosti, vyplývají z rodičovské zodpovědnosti a zároveň, aby odstranili různé nedostatky, které tuto výchovu dětí ohrožují.

V případě, že shora uvedené vhodné působení na rodiče nebo osoby odpovědné za výchovu dětí se bude mít účinkem má stát právo, dokonce povinnost zasahovat i do rodinných vztahů. Tento zásah je prováděn zpravidla dle místní příslušnosti jednotlivými orgány obce (pracovníky OSPOD), kteří mají k postižené rodině – dítěti nejbližší.

Otázka jak dalece lze provést tuto intervenci musí vycházet ze zásady, že je jednáno vždy v zájmu dítěte. Platí zde také zásada přiměřenosti intervence, tak aby tento zásah byl adekvátní, efektivní. Tedy natolik účinný, aby nebyla zničena rodina nebo jiné sociální prostředí, do kterého je zasahováno.

V zákoně o sociálně právní ochraně dítěte je stanoveno, kdy stát musí a může zasáhnout. Stát je povinen provést adekvátní zásah zejména v nepředvídaných skutečnostech. Zákon totiž předvídá určité situace a u nich předpokládá určité řešení (například ustanovení opatrovníka, poručníka, nebo nařízení přiměřené ochranné výchovy).

Příslušný státní orgán je povinen nabídnout možné řešení dané situace, která je projednávána s rodiči nebo s dítětem, přičemž některé z nabídnutých řešení musí být realizováno.

Případy, kdy je státní orgán pouze oprávněn k zásahu, tedy zasáhnout nutně nemusí, se jedná o již zmíněné poradenství, poskytnutí sociálních dávek apod. V těchto případech záleží na rodičích, opatrovnících, jak se rozhodnou.

Vyžaduje-li to chráněný zájem nebo zájem společnosti na řádné výchově dětí může orgán obce s rozšířenou působností rozhodnout o následujících výchovných opatřeních a to podáním návrhu příslušnému soudu:

- na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající, v neprojevení zájmu o své dítě,
- na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,
- na nařízení ústavní výchovy,
- na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,
- na svěření dítěte do zařízení vyžadující okamžitou pomoc.

V případě, že uvedená opatření vedla k nápravě chování dítěte, v jednání rodičů nebo dalších osob, může podat příslušný OSPOD návrh soudu na zrušení těchto opatření.

Pokud se ocitne dítě bez potřebné péče přiměřené jeho věku, zejména v důsledku úmrtí rodičů, nebo jejich pobytu ve zdravotnickém zařízení, je povinen orgán obce zajistit takovému dítěti neodkladnou péči.

Zde se upřednostňuje péče příbuzných dítěte. Musí se však posoudit, zda budou uspokojeny potřeby dítěte a jeho práva dostatečně. Pokud nepodá příslušný orgán obce návrh na předběžné opatření soudu, který rozhodne v mimořádných případech do 24 hodin.

Také je zde možnost umístit toto dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Orgán obce s rozšířenou působností může vykonávat funkci opatrovníka a poručníka. Jedná se o dva relativně rozdílné právní instituty.

Opatrovník

Opatrovníkem se stává OSPOD zejména v případech tzv. kolizního opatrovnictví, jsou vykonávány pouze některá práva a povinnosti za rodiče. Opatrovník je ustanoven na základě rozhodnutí soudu k ochraně nezletilého dítěte.

Zejména v těchto případech:

- omezení rodičovské zodpovědnosti,
- řízení o osvojení,
- pokud je to v zájmu dítěte.

Zpravidla se jedná o opatrovnictví krátkodobé a v těchto případech může být ustanoven opatrovníkem příslušný OSPOD. Nejčastěji je ustanoven kolizní opatrovník, v případech, že dítě nemůže zastoupit žádný z rodičů.

V případech s cizím státním příslušníkem, je tímto opatrovníkem ustanoven Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí.

Dále platná legislativa zná pojem opatrovnictví dlouhodobé, kde tímto opatrovníkem je jiná vhodná osoba než orgán OSPOD. Jedná se o případy správy majetku dítěte, nebo opatrovnictví dle § 44 odst. 2 z. č. 94/64 Sb. Zákona o rodině.

Poručník

Poručník vykonává práva a povinnosti místo rodičů, kteří nejsou z nějakého zákonného důvodu nositeli rodičovské zodpovědnosti. Poručník je rovněž ustanoven na základě rozhodnutí příslušného soudu. Poručenství může plnit funkci náhradní rodinné výchovy. Základním předpokladem pro ustanovení poručníka je podle současné legislativy skutečnost, že nezletilé dítě nemá žádného zákonného zástupce.

Zejména z důvodu:

- úmrtí rodičů dítěte,
- zbavení rodičovské zodpovědnosti,
- pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti,
- rodiče nemají plnou způsobilost k právním úkonům.

Pro osobu poručníka jsou stanoveny přesné podmínky, které musí osoba poručníka splňovat a také je stanoveno pořadí. Primárně je do funkce poručníka ustanovena osoba, kterou doporučily rodiče např. v závěti. Pokud závěť neexistuje, je ustanoven poručníkem rodinný příslušník nebo osoba blízká rodině. Poručníkem může být také ustanoven manželský pár.

V běžné praxi se provádí výběr vhodné osoby poručníka ze seznamu žadatelů o osvojení nebo pěstounskou péči.

Rozhodnutí o ustanovení poručníka je také velmi zásadním krokem do života dítěte.

Při výběru by mělo být postupováno velmi citlivě a pokud možno ustanovit poručníka takových kvalit, aby mohl kvalitně nahradit roli chybějících rodičů. Mezi poručníkem a dítětem nevznikají ze zákona takové vztahy jako mezi rodiči a dítětem.

Je přesně stanoven rozsah práv a povinností poručníka, který má právo nezletilé dítě:

- vychovávat,
- zastupovat,
- spravovat jeho majetek.

Na činnost poručníka dohlíží soud. Poručník může samostatně rozhodovat o běžných věcech dítěte, u podstatných rozhodnutí je zapotřebí souhlasu soudu.

Pokud není nalezena vhodná osoba, ustanoví se poručníkem OSPOD. O zproštění poručenství a jeho odvolání rozhoduje soud.

1.4 Kurátor pro mládež

Náplň činnosti kurátora pro mládež je v oblasti sociální péče velmi obsáhlá a dle mého názoru velmi významná. Jeho činnost vymezuje opět zákon č. 359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí. V oblasti péče o mládež se stará o děti, které

vyžadují zvýšenou pozornost. Zejména se jedná o děti uvedené v § 6 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Pracovní náplň kurátora spočívá v poskytování pomoci při překonávání nepříznivých sociálních podmínek a výchovných vlivů.

Cílem je začlenění těchto dětí do společnosti, nevyjímaje začlenění pracovní.

Abychom si mohli lépe představit skupinu ohrožených dětí, kterým je práce kurátora pro děti určena, uvedu nejběžnější případy:

- vedou zahálčivý nebo nemravný život,
- zanedbávají školní docházku,
- nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy,
- požívají alkohol nebo návykové látky,
- žíví se prostitucí,
- spáchaly trestný čin,
- děti mladší 15 let, které spáchaly čin (provinění),
- soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití.¹⁰

Další skupinu tvoří děti, které opakovaně utíkají od rodičů nebo jiných fyzických či právnických osob odpovědných za jejich výchovu.

Orgány sociálně-právní ochrany působí na tuto skupinu dětí hlavně výchovným a preventivním způsobem. Možnosti využívání represivních oprávnění jsou až na posledním místě, spíše se jedná o metody sociální práce.

Dle mého názoru zde sehrává velmi podstatnou úlohu poskytovat těmto dětem vhodné programy pro trávení volného času a aktivity preventivního charakteru.

V místě působení orgánu sociálně-právní ochrany, kde jsem vykonával odbornou praxi, vznikla v oblasti využívání volného času dětí významná spolupráce s místním střediskem volného času, zvaným „Domeček“.

¹⁰-viz. ustanovení § 6 z. č. 359/1999 Sb.

Byly zde vytvořeny takové podmínky a zřízení různých zájmových kroužků ať již na úseku sportovních aktivit, manuálních činností a jiných tvůrčích činností, že mohou dostatečně vyplnit vhodným způsobem volný čas dětí a tím předcházet různým patologickým jevům.

Významným posunem tohoto střediska bylo zbudování tzv. „Oázy“, jedná se objekt náležící pod středisko volného času, kam mohou docházet děti nezávazně a mohou se zde zcela zdarma věnovat různým aktivitám. Mají k dispozici kulečnick, stolní fotbal a jiné stolní hry, šipky, několik PC s připojením k internetu. Samozřejmostí je dohled instruktora mládeže. Otevírací doba je ve všední dny od 13.00-20.00 hod., o víkendech dle domluvy s instruktorem mládeže.

Dále je dětem ze sociálně slabých rodin poskytován příspěvek, který hradí pobyt dítěte na příměstských táborech (zpravidla o letních prázdninách). Nutností je zde podání žádosti rodičů těchto dětí o poskytnutí příspěvku na uvedený pobyt. O této aktivitě je hovořeno s rodiči z ekonomicky slabých rodin a klienty OSPOD, kterým je nabídnuta tato možnost pro jejich děti. Pracovníci OSPOD, ve spolupráci s instruktory mládeže střediska volného času, pomáhají těmto rodičům při podání žádosti o příspěvek. Tak umožní dětem z ekonomicky slabých rodin, využít aktivity, které si jejich rodiče nemohou dovolit.

Vzhledem k sociálnímu postavení a také neznalosti této možnosti je velice významná práce terénních sociálních pracovníků při OSPOD.

Terénní sociální pracovník má zpravidla, na obcích s rozšířenou působností, kumulovanou funkci s kurátorem pro mládež a také protidrogovým preventistou. Ve větších městech jsou tyto pracovní pozice zcela samostatné. Proto dochází k osobním kontaktům s těmito dětmi a jejich rodiči velice málo.

Kurátor pro mládež vystupuje také v případech, kdy dítě je pachatelem trestného činu nebo jeho obětí.

Novelizací zákona č. 359/1999 z roku 2006 je stanovena povinnost kurátora pro mládež účastnit se ústního jednání o přestupku v případě, že se jedná o osobu mladistvou. Dříve byla pouze povinnost OSPOD vyrozumět.

Další oblastí, kde kurátor pro mládež vykonává sociálně-právní ochranu a dohled, jsou věznice.¹¹

Zde se kurátor vyjadřuje na žádost věznice k formě přípravy na budoucí povolání, které je zabezpečováno věznicí. Dále zda je ve prospěch dítěte, aby o něj odsouzená nebo obviněná matka pečovala.

Další důležitou povinností, kterou přinesla zmíněná novela, jsou povinné návštěvy dětí vyžadujících zvýšenou pozornost. Kurátor musí minimálně jedenkrát za tři měsíce provést osobní návštěvu dítěte. To zejména u dětí umístěných v zařízeních:

- ve výkonu vazby nebo výkonu trestu odnětí trestu svobody,
- umístěných v zařízeních, o něž pečuje odsouzená nebo obviněná matka.

Kurátor pro mládež má právo hovořit s mladistvým v těchto zařízeních bez přítomnosti další osoby, přičemž vykonaná návštěva kurátora pro mládež ve věznici se nezapočítává do doby návštěv, které může mladistvý v kalendářním měsíci mít.

Samozřejmě, že zařízení vězeňského typu nejsou jediné zařízení, kde jsou umístěny tyto děti. Kurátoři pro mládež, ale i sociální pracovníci spolupracují a provádějí povinné návštěvy v zařízeních s ústavní výchovou, v zařízeních kam jsou umístěny děti s ochranou výchovou, v trestních věcech proti mladistvým. Tyto zařízení jsou definovány v souladu se zákonem č. 109/2002 Sb., O výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších právních předpisů, v platném znění.

Od chvíle umístění dítěte v ústavu je pracovník obce s rozšířenou působností, pro nás kurátor pro mládež, povinen sledovat výkon jeho ústavní, nebo ochranné výchovy.

Tato povinnost obnáší:

- sledovat dodržování práv dítěte umístěného v těchto zařízeních,
- sledovat rozvoj duševních a tělesných schopností dítěte,
- sledovat, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení,

¹¹ -viz ustanovení § 34 z. č. 359/1999 Sb. O sociálně-právní ochraně dětí

- sledovat, jak se vyvíjí vztah mezi rodiči a dítětem.

Neopomenutelná je činnost pracovníků OSPOD ve zvláštních případech. Jedná se hlavně o situace, kdy je třeba učinit opatření neprodleně, které přímo vedou k ochraně života, zdraví dítěte a k uspokojení jeho základních potřeb¹². Zde je uvedeno jaké nezbytné kroky musí OSPOD provést. Celý postup je v souladu s ustanovením občanského soudního řádu¹³. Předběžné opatření vydaná podle občanského soudního řádu mají platnost jeden měsíc, poté je možno je prodloužit usnesením příslušného soudu.

V praxi se jedná zpravidla vyhodnocení konkrétního případu na místě s následným rozhodnutím, které činí orgán OSPOD neprodleně. Nečeká se na rozhodnutí příslušného orgánu, toto je vyřízeno dodatečně. Situaci na místě by neměl posuzovat pouze jeden pracovník OSPOD, do konkrétního rozhodnutí by měly být zainteresovány další odborníci z různých oblastí, aby nedošlo k jednostrannému posouzení a zneužití moci pouze jednou osobou. Tohoto stavu je v praxi nemožné dosáhnou a to z důvodu časového tlaku.

Vždy se postupuje v zájmu dítěte a zachování jeho života, zdraví a zajištění jeho základních životních potřeb.

Žádný zákon není dokonalý a nutně musí ve svém vývoji procházet určitými změnami, doplněními aby splňoval svůj účel. Tedy aby vyhovoval potřebám společnosti a bylo dosaženo zájmů, které jsou chráněny tímto zákonem.

Nejvýznamnější změny zákona O sociálně-právní ochraně dětí byly novely č. 165/2006 a 176/2007. Poslední novela nabyla účinnosti dne 1. 9. 2007.

Celkově lze říci, že byla výrazně posílena ochrana dětí před týráním a zneužíváním. Pro příklad uvedu nejpodstatnější změny, které podle mého názoru zkvalitnily sociálně-právní ochranu dětí:

¹² -blíže ustanovení § 37 z. č. 359/1999 O sociálně-právní ochraně dětí

¹³ -viz. ustanovení § 76 z. č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád

- rozšíření oznamovací povinnosti zákonem vymezených subjektů směrem ve vztahu k OSPOD - vzájemná informovanost,
- zpřísnily se podmínky v institutu náhradní rodinné péče, aby byla minimalizována nezákonná manipulace při jejím zprostředkování,
- byla zavedena povinnost OSPOD navštěvovat děti umístěné v ústavních zařízeních za účelem sledování jejich vývoje nejméně jednou za tři měsíce,
- byla dána povinnost pravidelně spolupracovat s rodiči dětí, kterým byla nařízena ústavní výchova i po jejich odebrání z rodiny.

Tato opatření by měla pomoci řešit sociální situaci v rodině a také umožnit tak dítěti jeho návrat zpět do rodinného prostředí. Vychází se z předpokladu, že primárním zájmem dítěte je žít s vlastními rodiči, popř. blízkými osobami.

Upravily se a blíže specifikovaly podmínky fungování zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Významná změna je ve zpřísnění požadavků na vzdělání pracovníků pověřených sociálně-právní ochranou dětí. Zákonem je stanoveno, že tito pracovníci si musí doplnit vzdělání do stanovené doby a to v přesně vymezených oborech tak, aby byli schopni adekvátně posoudit nebezpečí, které dítěti hrozí a včas mu zajistit potřebnou pomoc. Zpravidla se jedná o akademické vzdělání pedagogického směru.

1.5 Souhrn

Vykonání odborné praxe, na odboru sociálně-právní ochrany dětí, jsem získal podrobný náhled na činnost tohoto odboru. Zjistil jsem, jak potřebnou činnost vykonávají pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, která není dle mého názoru společností plně doceněna a pochopena. Zřizovatel OSPOD hledí spíše na kvantitativní ukazatele intervence než na prevenci a předcházení situací, které pomohly ohroženým dětem ještě před případnou intervencí.

Významným problémem, se kterým se pracovníci OSPOD potýkají je dle mého názoru přílišné administrativní zatížení a kumulování funkcí. Kumulace funkcí je zapříčiněna nutností zřizovatele (obce, města) chovat se „ekonomicky“. Vzhledem k těmto skutečnostem nemůže být činnost OSPOD vykonávána v takové míře, jaká je nutná. Především na úseku prevence, poradenství a vyhledávání potencionálních ohrožených rodin a dětí, Proto v mnoha případech nastává situace, kdy se řeší až vzniklý následek, což je daleko nákladnější, než následkům předcházet.

Věřím, že se tato situace změní, vždyť se jedná o osud naší společnosti. Nemůžeme být lhostejní k osudům dětí, kteří jsou jakýmkoliv způsobem ohroženi. Jedná se přece o naše následovníky!

2. Ohrožené děti

Pod pojmem ohrožené děti si můžeme ze širšího hlediska představit prakticky všechny ohrožující faktory, které jakýmkoli způsobem mohou negativně ovlivnit vývoj dětí (prostředí, výchova, nemoci apod.). V této kapitole se zaměřím především na faktory ohrožující děti v souvislosti s prostředím (přírodní, společenské), ve kterém žijí nebo jsou zde vychovávány.

2.1 Děti ohrožené prostředím

Obecným pojmem „děti ohrožené prostředím“ si lze v širším pohledu představit vše, co přímo ohrožuje děti v jejich bezprostředním okolí, ve kterém se momentálně nacházejí a se kterým přijdou do přímého kontaktu.

*„Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému duchovní systém, tj. prvky jako věda, umění morálka ap.,, Podstatné tedy je, že prostředí jako jistý vymezený prostor obsahuje podněty nezbytné pro rozvoj osobnosti“.*¹⁴

Základní rozdělení prostředí je tedy jak prostředí **přírodní** (fauna, flóra, biosféra), které nás reálně obklopuje tak i prostředí vztahové neboli **společenské** (kultura, komunikace).

Obecně by se dalo říci, že jak prostředí přírodní tak i společenské vytvářejí nezbytné podmínky pro náš život (životní prostor) a poté hovoříme o životním prostředí.

„Životní prostředí člověka lze tedy vymezit jako tu část světa (prostor, který člověka obklopuje), s nímž je člověk ve vzájemném působení, tj. na člověka působí

¹⁴ Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk prostředí výchova, Brno:Paido 2001, s. 99

*svými podněty, ovlivňují jeho vývoj a on na tyto podněty reaguje, přizpůsobuje se, a také aktivně svou prací mění“.*¹⁵

Strukturu životního prostředí lze rozdělit jako sféry vtaů:

- **lidé příroda** (vzájemné vztahy mezi člověkem živou a neživou přírodou),
- **lidé - výsledky lidské činnosti** (vztahy v rovině materiálních a duchovních potřeb jedince, kultury),
- **lidé - lidé** (komplex mezilidských vztahů v sociálním prostředí).

Pro přesnější vymezení lze rozdělit prostředí dle velikosti prostrou na:

- globální prostředí (celosvětové prostředí),
- makroprostředí (území státu),
- regionální prostředí (region, oblast),
- lokální prostředí (zpravidla bydliště, obec, čtvrť, ulice),
- mikroprostředí (prostředí rodinné).

Dělení podle povahy činnosti:

- pracovní,
- obytné a rekreační,
- přirozené a umělé.

Dělení podle charakteru obsahu prvků, kterým je tvořeno:

- přírodní,
- společenské,
- sociální.

Dále lze možno dělit prostředí podle působících podnětů a frekvence na prostředí podnětně chudé, přesycené, jednostranné, mnohostranné, podle kvality na podnětně zdravé a vadné.

Pokud jde o význam prostředí z hlediska velikosti prostoru, pak zásadní roli v socializačním procesu hraje nepochybně mikroprostředí, které působí intenzivně, bezprostředně, s vysokou frekvencí. Čím větší prostorové pole, tím jsou jeho vlivy

zprostředkovanější. Ovšem ptáme li se, která rovina prostředí je vlastně určující, pak musíme konstatovat, že makroprostředí, protože celospolečenské poměry ovlivňují po všech stránkách všechna další prostředí, přičemž toto působení se jakoby lomí přes roviny nižší (tedy poměry v regionu, lokalitě a např. v rodině).¹⁶

Shora uvedené třídění prostředí není úplným výčtem, je samozřejmé, že se jednotlivé vymezení prostředí různě překrývají navzájem, nevystupují jednotlivě a izolovaně.

V případě zkoumání prostředí z hlediska socializačního procesu má zcela zásadní vliv na jedince mikroprostředí (jedná se o bezprostřední prostor, kde se jedinec nachází - rodina, skupina). S tímto prostředím jedinec přichází primárně do styku, zde dochází k přejímání vzorů v chování, prvotní socializaci a podobně.

Prostředí a jeho vliv na jedince

Z výčtu jednotlivých druhů prostředí je zřejmé, že různé druhy prostředí budou mít na konkrétní jedince různý vliv, zde záleží, jak dlouho se jedinec v tomto prostředí nalézal, zda se do prostředí přímo narodil nebo jim byl krátkodobě ovlivňován. Samotná míra ovlivnění a formování jedince konkrétním prostředím záleží také na individuálních vlastnostech jedince, se kterými se již narodil, které zdědil po svých rodičích, zde hovoříme o **genotypu**.

Utváření jedince prostředím lze vyznačit jednoduchým schématem:¹⁷

$$\text{GENOTYP} + \text{PROSTŘEDÍ} = \text{FENOTYP}$$

Pojmem FENOTYP lze chápat výsledný produkt vzájemného vztahu konkrétního jedince ovlivněného konkrétním prostředím v určitém čase.

¹⁶ - Kraus, B., Poláčková, V., et al., Člověk prostředí výchova, Brno: Paido 2001, s. 101

¹⁷ - Kraus, B., Poláčková, V., et al., Člověk prostředí výchova. Brno: Paido 2001, s. 104

Otázka jaké prostředí je optimální pro zdárný rozvoj a výchovu jedince není zcela jednoznačná, jak již bylo řečeno, stejné prostředí může mít na různé jedince různý vliv.

O zmíněném problému již hovoří náš významný sociolog A. I. Bláha:

*„Je mnoho jedinců, kteří se narodili a vyrostli v chalupách v lese, ve strádáních a nesnázích všeho druhu a vynikli. Říkáme, že pronikli i přes tyto nepříznivé poměry, jimž děkují za svou silnou konstituci, bystrou inteligenci, zdravý úsudek, solidní morálku a rozvoj nejlepších vlastností. Je ovšem možné, že pro jiné jedince by tyto podmínky byly příliš tvrdé a výsledek by byl nepříznivý“.*¹⁸

Z historického kontextu je chápán vliv prostředí na ovlivňování jedince až s diametrální odlišností. Některé extrémní pohledy hovoří, že nejvýznamnějším faktorem o formování osobnosti je dědičnost (genotyp) protikladem je názor na nejvýznamnější faktor formování osobnosti pouze vlivy prostředí.

*„Zastánci těchto diametrálních směrů například filosof John Locke (1632-1704) pro výklad své empiristické epistemologie, podle níž e všechny pojmy, znalosti, vědomosti, mravní zásady atd. získávají v průběhu života a to výhradně zkušeností. Mysl právě narozeného dítěte je „tabula rasa“, do které se teprve postupem času vkládají pocity, zkušenosti, dojmy, morální zásady atd. Proti tomuto názoru se postavil Immanuel Kant a ve své Kritice čistého rozumu ukázal, že aby člověk vůbec mohl udělat nějakou zkušenost, musí už mít některé základní pojmy, které Kant nazývá apriorní. Spor mezi zastánci empirismu a „vrozených idejí“ trvá dodnes, a to na mnoha frontách. Zajímavým způsobem do něho zasáhla např. genetika, podle níž je duševní život člověka silně ovlivněn zděděnými vlastnostmi. Pokusy s jednovaječnými dvojčaty také naznačují, že člověk není „tabula rasa“, nýbrž že je od narození nějak specificky vybaven.“*¹⁹

Rozhodnout co je v procesu utváření osobnosti rozhodujícím faktorem, zda genotyp nebo prostředí je i v současné době složitý problém (pokud by se podařilo jednoznačně

¹⁸ - Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk prostředí výchova. Brno: Paido 2001, s. 104

¹⁹ - www.wikipedia.cz (ze dne 7. 3. 2010)

rozlišit co je pro konkrétního jedince určujícím faktorem, bylo by následné formování jedince velice jednoduché).

Jedním z velice významných určujících faktorů pro formování dítěte je primární prostředí rodiny. Dítě ihned po svém narození vnímá všechny podněty, které se kolem něho vyskytují a přijímá je jako určitý standard. Následné vlivy, se kterými dítě přijde později do styku (školka, škola, skupina vrstevníků) už nemusí mít tak výrazný vliv. Tedy negativní působení rodiny, při primární socializaci, lze v pozdějším období již velice těžko napravit.

„Tak se stává, že se pak člověk v dospělosti řídí jistými zásadami, a žije způsobem, který je v rozporu s tím, co si později osvojil. Přenáší do života rodiny, kterou založil i do života svého to, co „nasál“ ve své rodině původní. Hovoří se pak někdy o již zmíněné „sociální dědičnosti“.²⁰

Prostředí může mít vliv na jedince:

- jednání člověka podpořit, nebo být překážkou (život v izolaci vězení, život ve funkční rodině),
- jednání přímo formovat (vymezení prostoru a doby, školní třída-vyučovací hodina ve škole),
- mít signální funkci (předjímání určitého jednání, patologické prostředí s velkou mírou pravděpodobnosti povede jedince k patologickému jednání)

Jak již bylo řečeno, vliv jednotlivých typů prostředí (od globálního až pod mikroprostředí) jsou ve vzájemné interakci, nejintenzivnější dopady na jedince zde samozřejmě má nejtěsnější prostředí, se kterým jedinec dochází do styku tedy mikroprostředí (rodina, škola, vrstevníci, parta). Tyto jednotlivé vlivy a ohrožující faktory bych chtěl popsat v následujících kapitolách.

²⁰ - Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk prostředí výchova, Brno: Paido 2001, s. 104

2.2 Děti ohrožené rodinným prostředím

Rodinné prostředí je základním a primárním prostředím, se kterým dítě přijde jako první do styku. Rodinné prostředí dítě následně utváří, vychovává po mnoho dalších let jeho života, je to jedním z prvků socializace člověka, je spojovacím článkem mezi jednotlivcem a společností, zde jde jasně rozpoznat klíčovou roli rodiny při předávání návyků a způsobů chování nutných pro přežití a orientaci ve společnosti.

Zde by bylo vhodné uvést charakteristiku rozdělení rodinného prostředí na prostřední podnětné a nepodnětné s tím souvisí o rozdělení rodiny na:

- funkční,
- problémová,
- disfunkční,
- afunkční.

Funkční rodina

Ta si všechny svoje funkce plní přiměřeně, je zde zajištěn optimální vývoj dítěte, v běžné populaci je těchto rodin převážná většina asi 85 % ²¹.

Základní charakteristika funkční rodiny je asi následující:

- jednotliví členové rodiny se respektují, berou na sebe ohled,
- v rodině je stanovené pevná hierarchie zodpovědnosti,
- každý z členů rodiny zná svoji roli, kterou si plní,
- chod domácnosti je zvládnán bez problémů všemi jejími členy,
- atmosféra rodiny je příjemná - podnětná,
- členové rodiny si navzájem prokazují potěšení ze vzájemných vztahů,
- je zde prostor pro nové myšlenky a pro nový způsob řešení nastalých problémů,
- komunikace v rodině je aktivní, je zde místo pro vzájemný dialog,

²¹ -Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie, Grada publishing Praha 2009, s. 143

- rodiče rozhodují o důležitých problémech a drží se domluvených pravidel (přítom je umožněno dětem vést diskuzi při řešení určitého problému),
- vztah rodičů je založen na vzájemné věrnosti,
- jsou udržovány přiměřené společenské kontakty s rodinou a přáteli,
- je otevřená vnějšímu světu, zapojuje se do společenského dění a podobně.

Problémová rodina

V této rodině se již vyskytují nedostatky - poruchy v některých základních funkcích, které ještě neohrožují vývoj dítěte nebo celkové rodinné vztahy. Tyto poruchy je rodina ještě schopna sama absorbovat a vrátit se k předchozímu stavu a to za předpokladu jisté intervence z vnějšího prostředí např. návštěvou nebo pohovorem sociálních pracovníků nebo terénních pracovníků Orgánu sociálně právní ochrany dětí. Tato intervence nemusí být nijak razantní, záleží však samotných možnostech rodiny řešit tuto poruchu a také hloubce a vážnosti řešené poruchy. Takových to rodin se vyskytuje v naší populaci 12 - 13%.

Disfunkční rodina

Zde dochází již k hlubšímu nebo vážnějšímu narušení některých nebo všech základních funkcí rodiny. Tímto jsou ohroženy někteří členové rodiny nebo rodina jako celek, zejména je ohrožován vývoj dětí. Takovéto narušení základních funkcí rodiny již rodina není schopna vyřešit sama, je zde nutná tzv. „sanace rodiny“, jedná se o pomoc spíše intervencí různých orgánů: sociálních pracovníků, terénních pracovníků OSPOD a dalších organizací, které takto narušené rodině poskytnou potřebnou pomoc a to po delší dobu. Zde již nastává situace, kde je nutné řešit zásadní otázku jak dlouho a do jaké míry budou muset jednotlivé organizace do takhle narušené rodiny zasahovat a zda tato intervence bude mít nějaký úspěch. Jedná se zejména o otázku udržitelnosti rodiny a dětí v takovéto rodině, kdy se zvažuje, co bude pro děti nejvhodnější s ohledem na jejich další vývoj a výchovu. Odebrání dítěte z takto narušené rodiny je krajní možností a je velmi závažným zásahem do rodinných vztahů ze strany státu. Takto narušených rodin jsou v naší společnosti asi 2%.²²

²² -Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie, Praha: Grada publishing, 2009, s. 143

Afunkční rodina

Zde dochází již k tak závažným poruchám, tak že rodina neplní svoji základní funkci, dětem v takovéto rodině přímo škodí a ohrožuje, dalo by se říci na životě. Jakýkoliv zásah do takovéto rodiny ve smyslu „sanace rodiny“ nebo spíše dlouhodobé intervence vnějšími orgány je zcela zbytečná a minula by se účinkem.

V takovémto případě je nutná zásadní intervence spočívající v okamžitém odebrání dítěte a umístění ho do vhodného zařízení a následně mu najít jinou náhradní rodinu a podobně. V takových případech není na místě zvažovat, zda by bylo vhodné provádět „sanaci rodiny“ a to z toho důvodu, že není zaručeno, že rodiče dítěte nebudou ohrožovat na jeho životě (týrání, fyzické násilí, sexuální zneužívání nezajištění základních biologických potřeb a podobně). Je smutné, že v populaci se takto narušených rodin vyskytuje asi 0,5 %.

Charakteristika současné rodiny

Rodina není nijak izolována od okolní společnosti, pohybuje se a nachází se v určitém společenském prostoru, její funkce nezůstávají, nejsou s ohledem na historický vývoj neměnné - mění se v průběhu vývoje společnosti, kultury. Některé funkce rodiny zcela mizí, ztrácejí svůj původní význam, zužují se nebo se naopak rozšiřují.

Z pohledu historického vývoje rodiny se změnila především širší rodiny (společné soužití rodičů dětí, prarodičů a např. sourozenců) na rodinu nukleární (zde žijí pouze rodiče a děti). Základní funkce rodiny prvotní socializace a emočně psychologická stabilizace osobnosti dospělých však zůstaly zachovány.

Rodinné prostředí je samozřejmě ovlivněno dalšími faktory, jako je kultura dané společnosti (tradice, módními trendy, národností a podobně), vztahy mezi rodiči, dětmi, sourozenci.

Obecně lze říci, že současná rodina prochází různými krizemi, je jistým způsobem destabilizována ohrožena následujícími skutečnostmi:

- **množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce** (nestále slábnoucí rodinná pouta),
- **oblast základní rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu** (vytváření manželských rodin je provázeno značnou volností, legalizace partnerské soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl rodin založených na soužití partnerů bez uzavření manželství),
- **snižuje se stabilita rodiny** (dochází k nárůstu rozvodovosti, až 50% manželství dnes končí rozvodem, kdy ve většině rozvedených manželství jsou děti),
- **mění se celková struktura rodiny** (klesá počet dětí v rodině, omezuje se počet vícegeneračního soužití, narůstá počet osob žijících v jednočlenných domácnostech),
- **rozvoj antikoncepce a plánovaného rodičovství** (ubývá nechtěných těhotenství, přičemž postoje k umělému přerušování těhotenství jsou velice liberální),
- **s prodlužující se délkou života a tím i doba trvání rodiny po odchodu dětí** (také se prodlužuje délka, po kterou děti žijí s rodiči ve společné domácnosti, tím vzrůstá socializační dosah dětí - mladší generace na jejich rodiče),
- **k proměnám dochází v organizaci rodinného cyklu** (rodiči se stávají osoby ve starším věku, děti se začínají rodit teprve po určité době trvání manželství nebo partnerského soužití, prarodiči se stávají stále starší osoby, které jsou však vzhledem ke změnám v důchodové praxi velmi často ještě zapojeny do pracovního procesu),
- **zvyšují se nároky na čas rodičů strávený v pracovním procesu** (důsledkem toho je méně času stráveného rodiči s dětmi, což je závažné zejména v rodinách s malými a předškolními dětmi. S nedostatkem času tráveného rodiči s dětmi zde vyvstává problém způsobu jeho trávení, následně zde vzniká problém „kvality času“ užívání médií, zejména televize, DVD, herní konzole, počítače, sdělovacích prostředků, kterými jsou děti častou značnou měrou ovlivňovány),

- **přibývá dvoukariérových manželství** (v důsledku růstu vzdělanosti a kvalifikovanosti a tím i zaměstnanosti žen, s tím souvisí i slábnoucí mužská role v rodině).²³

Ohrožující faktory ze strany rodiny

Primárně lze hovořit pouze o jistém ohrožení dětí chováním jejich rodičů, které může mít různé formy. Základní rozdělení rodičů ohrožující své vlastní děti lze zařadit do dvou kategorií:

1. **rodiče, kteří nejsou schopni nebo nemohou plnit svoji roli z různých příčin** (závislosti na alkoholu, omamně psychotropních látkách, automatech, nemocí - mentální retardace),
2. **rodiče, kteří nejsou pro výchovu dětí dostatečně motivováni** (sociálně nedospělí - nezralí, rodiče uznávající jiné společenské hodnoty, kariéra, vzdělání apod.).

Ad 1. Do první kategorie rodičů, kteří nejsou schopni, nebo nemohou plnit svoji rodičovskou roli lze zařadit následující příklady:

- rodiče závislí na alkoholu,
- rodiče závislí na omamně psychotropních látkách (OPL),
- rodiče závislí na hře - patologické hráčství,
- rodiče zanedbávající a týrající své děti.

Rodiče závislí na alkoholu

Alkohol je v současné společnosti jednou z nejužívanější a také nejdostupnější „drogou“, ale také na druhé straně je alkohol v naší společnosti značně tolerovaný. To je dle mého názoru zapříčiněno historickým postojem k alkoholu a jeho negativním

²³ - Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk prostředí výchova. Brno: Paido 2001, s. 83

dopadům jak na jedince tak přeneseně i na společnost. Alkohol je ve velké míře značně propagován v masovém měřítku, jeho užívání je podporováno reklamou, tedy dalo by se říci, že konzumací alkoholu stojí také ekonomické zájmy jeho producentů.

V posledních dvaceti letech sice konzumace alkoholu v rozvinutých zemích klesá, dochází však k jejímu masivnímu vzestupu v rozvojových zemích a zemích bývalého Sovětského svazu.²⁴ Ovlivnění alkoholickými nápoji má celou řadu doprovodných efektů na lidský organismus. Mohou to být zprvu příjemné pocity (uvolňuje psychické napětí, odstraňuje zábrany, zvyšuje pocit sebejistoty, zlepšuje náladu s pod) tak i negativní (zvracení, bolesti hlavy, zrychlení srdeční činnosti a dýchání, rozšíření cév, zúžení průdušek, odmítavé reakce v chování, euforie, patologické poškození vnitřních orgánů apod.).²⁵

U alkoholové závislosti ve vyšším stádiu má alkohol na lidský organismus přímo život ohrožující dopad (alkoholová demence, poruchy paměti úpadek inteligence, delirium tremens, cirhóza jater a pod).

Co se týče závislosti na alkoholu tak obecně požívají více alkohol muži tedy otcové dětí, manželé. Nekontrolované požívání alkoholu - závislost má prokázané negativní dopady na zdraví jedince tak také velmi negativně působí na rodinné vztahy a tím je také dotčena celá společnost (nutnost pomoci, intervence v rodině, léčení závislostí, rozpad rodiny apod.). Vlivem alkoholové závislosti dochází v rodinných vztazích k narušování vzájemných vazeb a rodinných vrahů. Čímž jsou ohroženy všichni členové rodiny, zejména však děti.

Závislost na alkoholu prokazatelně zasahuje všechny činnosti člověka, snižuje pracovní výkon, což má za následek ztrátu zaměstnání a tím je snížena nebo prakticky znemožněna ekonomická soběstačnost rodiny. Takto postižené rodiny se často stávají klienty sociálních institucí a jsou odkázáni na pravidelnou finanční pomoc státu. Pokud

²⁴ - Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie, Praha: Grada publishing, 2009, s. 99

²⁵ - Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha: Grada publishing, 2009, s. 100

se alkoholová závislost jednoho z rodičů neléčí, může se i dále prohlubovat a tím nadále vzrůstat ekonomická závislost na sociálních dávkách.

Pokud se vrátím k přímo ohrožujícímu faktoru plynoucímu z alkoholové závislosti rodičů pro děti tak je to zejména, narušením vzájemných rodinných vtaů, nemožností se starat o děti např. neposkytováním základních potřeb, zanedbáváním, které může eskalovat až k týrání.

Alkohol a problémy s ním spojené existovaly již ve starověku a existují dodnes, i když v současnosti s o mnoho negativnějšími dopady. Dělali bychom si velké iluze, kdybychom tvrdili, že se nám tento společenský problém podaří v budoucnu vymýtit. Naopak neustále se rozevírající nůžky mezi vrstvou bohatých a vrstvou chudých, mohou způsobit, že lidé, kteří se ocitnou v dlouhodobě trvajících sociálních problémech, propadnou alkoholu, rozvrátí se další rodiny a alkohol si vyžádá další daně na lidských životech. Problémem je i fakt, že někteří alkoholici přecházejí na drogy, což může danou situaci ještě více zkomplikovat. Proto je nutné, aby společnost před problémem alkoholismu i drog neuhýbala pohledem a neodkladně společnými silami tyto problémy řešila.

Rodiče závislí na omamně psychotropních látkách

Psychotropní látka, omamná látka, často nepřesně droga nebo návyková látka je chemická látka primárně působící na centrálně nervovou soustavu kde mění mozkové funkce a způsobuje dočasné změny ve vnímání, náladě, vědomí a chování.²⁶ Vznik takové závislosti na omamně psychotropních látkách dále jen (OPL) lze postihnout jako proces kompletních změn v somatické, psychické a sociální oblasti.

Pod pojmem OPL si můžeme představit:

- opiáty (opium, morfin, heroin, braun apod),
- kanabioidy (marihuana),
- sedativa a hypnotika (diazepan, rohypnol, neurol apod),

- stimulancia (pervitin),
- rozpouštědla (toluen, aceton, chloroform apod),
- halucinogeny (extáze, lysohlávky, durman, rulík, blín, mandragora apod).

Obecně lze říci, že závislost na OPL nevznikne náhle po prvním užití drogy, proces závislosti probíhá v několika fázích, které na sebe navazují (experimentální, příležitostné užívání, pravidelné užívání, návyk a závislost), ale k rozvoji závislosti na OPL dochází v mnohem kratší době než je tomu u alkoholové závislosti.

Rodiče závislí na hře - patologické hráčství

Patologické hráčství gemblerství, lze vymezit jako časté a opakující se hraní (na výherních hracích automatech, karty ruleta, kasina, on line hry na internetu. Tyto události v životě jedince zcela dominují a vedou k celé řadě negativních skutečností zejména v sociální oblasti, rodinné, zadlužení celé rodiny, pracovních vztahů, ztráta zaměstnání, riziko páchání trestné činnosti za účelem získání dalších finančních prostředků na hru. Takto postižená osoba si ani neuvědomuje co se kolem něho děje, žije ve svém světě, který se točí jen kolem hry, pokud nehraje, snaží se sehnat finanční prostředky na samotnou hru.

Rodinný život patologického hráče - gemblera prakticky neexistuje, výchova dětí ho nezajímá, nestará se o chod domácnosti, stará se pouze sám o sebe, je posedlý pouze hrou. Pokud je ještě zaměstnán, snižuje se jeho pracovní výkon, hrozí ztráta zaměstnání, všechny vydělané peníze užije na hru. Rodina je tak přímo postižena primárně ekonomicky.

V řadě případů takto postižený rodič přichází o zaměstnání, nové zaměstnání nehledá. Snadno podlehne nabídkám společností poskytující různé tzv. rychlé půjčky, které není schopen splácet, půjčky řeší tzv. „přeřinancováním“ další půjčkou, kde ručí např. nemovitostí, ve které s rodinou bydlí. Toto jednání může vést až k nezákonnému způsobu získávání finančních prostředků na hru (zpronevěry, podvody, krádeže, loupeže

²⁶ - zdroj <http://www.wikipedia.cz> (ze dne 10. 2. 2010)

apod.) Tímto jednáním rodinu primárně ohrožuje ekonomicky i sociálně (hrozba vězení, léčba závislostí apod.).

Ekonomický dopad na rodinu nemusí být jediný, zde opět závisí na subjektivních schopnostech snášet závislost na hře. Může se také projevit agresivním chováním vůči členům rodiny, týrání dětí od psychického až po fyzické, což nutně spěje k vnější intervenci ve směru pomoci závislému jedinci i ostatním členům rodiny.

Rodiče zanedbávající a týrající své děti

O rodičích, kteří své děti zanedbávají nebo dokonce týrají, se dozvídáme ve sdělovacích prostředcích, z osobní zkušenosti z našeho okolí nebo profesní činnosti, jinak je široké veřejnosti toto téma jaksí zapovězeno a lidé o něm neradi slyší. Díky sdělovacím prostředkům se však dozvídáme pouze o těch neotřesnějších případech, kdy ani nechápeme jak je to možné, že rodič, který by měl své dítě vychovávat s potřebnou láskou a péčí dovede své děti zanedbávat ba dokonce i týrat.

Děti žijící v takovéto rodině dozajista strádají a to celou řadou nedostatků v oblastech fyzických, psychických a sociálních. Důsledkem tohoto strádání může být negativní psychosociální vývoj, psychická újma, fyzická újma v extrémních případech může život takto strádajícího dítě končit jeho smrtí.

Základními formami společensky nepřijatelného chování ze strany rodičů vůči dětem je:

- zanedbávání,
- nežívání,
- týrání

Příčin takového chování může být velice mnoho. Mohou souviset s již zmiňovanými závislostmi rodičů na alkoholu, OPL, patologickém hráčství, impulzivních poruch osobnosti, různých psychických onemocnění a podobně.

U takto postiženého dítěte lze hovořit, že trpí syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (ve zkratce CAN - Child Abuse and Neglect) je definován jako

poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jisté dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné.²⁷

Takto postižené dítě trpí zejména zanedbáváním základních potřeb (biologických, bezpečí, lásky a uznání apod.). Ve většině případů je dítěti ubližováno ze strany rodičů nebo rodinných příslušníků jejich necitlivostí a bezohledností jejich chování je podřizováno k uspokojení vlastních potřeb agresorů. Takové chování vůči dítěti můžeme definovat jako zneužití fyzické síly nebo psychické nadřazenosti tedy zneužití moci nad dítětem, které je na rodiči závislé a je mu podřízeno. Jako podporující takovéto chování rodiče vůči dítěti může být i negativní postoj druhého rodiče, který týráni či zanedbávání dítěte nezabrání.

Dle Dunovského²⁸ je v zemích, které jsou srovnatelné s ČR výskyt syndromu CAN mezi 1-2%. V případě, že bychom tento údaj brali jako fakt a srovnali s naší populací, ročně by se mohlo jednat asi o 25 000 dětí, dle uváděných statistik orgánů, které se syndromem CAN zabývají, uvádí pouze 5.000 takto postižených dětí. Lze tedy přepokládat, že rozdílem těchto statistik je velmi vysoký počet dětí, které trpí syndromem CAN a není jim nijak poskytnuta pomoc, mohlo by se jednat o skryté oběti, které si v mnoha případech ani neuvědomují, že je jim nějak ubližováno (žijí v takovém prostředí již od narození a takové chování vůči nim berou za jistý standard).

Obsahem syndromu CAN může být chování rodičů vůči dětem, které má následující formy:

- **fyzické týráni** (bití, kopání, tahání za uši vlasy, škracení, svazování, omítání potravy spánku, různé formy šikanování),
- **psychické týráni** (nadávky, ponižování citová deprivace, zesměšňování, opovrhování, odmítání dítěte, citové vydírání, požadování nereálných výsledků ve škole sportu, psychické týráni v souvislosti s rozvodem apod.),

²⁷ - Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha: Grada publishing, 2009, s. 144

²⁸ - Synovský, J., et. al. Sociální pediatrie, Praha: Grada, 1999, s. 122

- **sexuální zneužívání** (bezkontaktní - obnažování se před dítětem, pozorování nahého dítěte za účelem sexuálního vzrušení, kontaktní zneužívání - osahávání, orální, anální styk, znásilnění, nucení k pornografii, prostituci apod.),
- **zanedbávání** (tělesné - neuspokojování fyzických potřeb, nedostatek jídla, oblečení, lékařské péče, bezpečí - ponechávání bez dozoru, citové - neuspokojování citových potřeb, seberealizace - zanedbávání výchovy a vzdělávání, bránění ve školní docházce apod.)

Bezsporu dopad týrání a zanedbávání rodičů na jejich děti je velice výrazný, může zanechat i trvalé a neodstranitelné následky pokud nedojde ke včasné intervenci a přerušování týrání dětí. Samotný dopad na děti se syndromem CAN, může být různorodý, záleží na formě týrání či zanedbávání, na jeho hloubce, intenzitě a době působení.

Uvedu několik zřetelných důsledků působení rodičů na děti se syndromem CAN:

- tendence k sebepodceňování,
- hůře se orientují v mezilidských vztazích,
- psychická deprivace, jsou ovlivněny poznávací procesy (řeč, myšlení) což ovlivňuje školní úspěšnost,
- emocionální plochost (nestabilita, výbušnost, podrážděnost, agresivita),
- zhoršená seberealizace (v dospělosti nezvládají rodičovské role, častá nezaměstnanost, své děti mohou vystavovat psychické deprivaci, týrání, často dochází k přenosu naučených vzorců chování od svých rodičů apod.),
- u sexuálního zneužívání dochází k závažnějším důsledkům (strach ze sexu, jeho potlačování, ztráta pocitu bezpečí, jistoty, důvěry k rodičům, pocit bezmocnosti, neschopnost partnerského soužití, také možnost přenosu naučených vzorců chování od svých rodičů.

Ad 2. do druhé kategorie rodičů, kteří nejsou pro výchovu dětí dostatečně motivováni lze zařadit následující příklady:²⁹

- rodiče pracovně nadměrně vytížených rodičů,

²⁹ -Bakošová, Z. Sociálna pedagogika, Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, s. 113

- rodiče podnikatelé,
- rodiče vyššího věku,
- rodiče s jedním dítětem.

Rodina pracovně nadměrně vytížených rodičů

Lze popsat jako rodinu, kde rodiče kladou hlavní důraz na potřebu vzdělání, kvalifikace, vzdělanosti. Stále se snaží být na vysoké úrovni se svým vzděláním. Tím se dle mého názoru snaží dosáhnout stále se vyvíjející technický pokrok, nové technologie, což je opět na úkor rodiny a rodinných vtaů., které odsouvají na druhé místo. Práci a vzdělanost vnímají jako svoji hlavní potřebu.

Pokud jsou takto orientováni oba rodiče, tak muž očekává od ženy, že právě ony se budou starat o domácnost, budou dobré matky, poskytnou dětem plnohodnotnou péči a muž se může věnovat pouze své kariéře a získávání dalších titulů, ale také očekávají od své manželky, že i ona se bude věnovat své kariéře, kde samozřejmě vynikne. To samé očekávají ženy od mužů, že se budou věnovat domácnosti a pečovat o děti (pokud ovšem nějaké mají).

Takto vzniklé manželství má povahu krize již od začátku je naplněno neuspokojenými pracovními a rodinnými potřebami, nikdo z manželů se nechce obětovat rodně na úkor své kariéře. Výchova dětí je odměřená, soustřeďuje se pouze na uspokojení základních biologických potřeb, je poznamenána jistou tvrdostí - výchovou bez lásky citu, porozumění. Děti jsou vychovávány tím způsobem, že jim je poskytnuto prakticky vše, co si přejí, mají materiální dostatek, ale zpravidla jim chybí poskytnutí dostatek citu lásky, obětí. S ohledem na prakticky stálou angažovanost rodičů v práci nebo se věnování vlastnímu vzdělávání nemají rodiče na děti čas, děti vyrůstají izolovaně od ostatních vrstevníků ve světě dospělých.

Intervence v takovéto rodině by měla především směřovat k rodičům a směřovat rodiče, aby pochopili, že se nemohou věnovat pouze své práci a kariéře, ale že mají také své děti, které potřebují jak rodičovskou lásku, tak i drahocenný čas rodičů na společnou hru.

Rodiče podnikatelé

Jedná se o nový typ rodiny, který se formoval v naší společnosti po r. 1989 v procesu transformace společnosti. Opět se v této rodině klade velký význam na uspokojování podnikatelských tedy pracovních potřeb jednoho z rodičů nebo obou. Vlastní výchova dětí a sociální vztahy v rodině jsou odsouvány na vedlejší kolej. Dítě v takovéto rodině opět nijak netrpí materiálním nedostatkem. Pokud v takovéto rodině je například jeden z rodičů v domácnosti, zpravidla to bývá žena, ta se může dítěti věnovat dostatečně. Sama však dítěti nemůže nahradit podnikajícího a pracujícího otce, který je v práci větší část dne.

V takovéto rodině není zpravidla ohroženo jenom dítě, ale i žena, která se musí starat o chod celé domácnosti, výchovu dětí, často se cítí být osamělá tím je prakticky izolována od společnosti a je vázána pouze na rodinu, proto s odstupem času vidí práci svého manžela jako zátěž. Rodina často žije ve stresu a mnoho takovýchto manželství končí rozvodem, kde opět jsou nejvíce ohroženy děti. V této rodině se preferují materiální hodnoty, otec podnikatel se snaží dítěti nahradit svoji nepřítomnost materiálním dostatkem a splní mu vše, co si přeje. Děti jsou v takovýchto rodinách vychovávány k obrazu dospělých, čímž rychleji vrůstají do jejich světa.

Rodiče vyššího věku

Vymezení takovéto rodiny mohou být dva případy:

- oba rodiče jsou starší,

- jeden z rodičů je výrazně starší.

Důvodů proč vznikají takováto manželství, může být několik, ale této problematice se nebudu blíže věnovat. V případě že v této rodině je dítě jistým způsobem ohroženo samotným věkem rodičů a to tím způsobem, že rodiče mohou být při výchově dětí příliš úzkostliví, poskytují dítěti až přehnanou péči, často vychovávají své děti pomocí příruček, které dítě musí kopírovat. Rodiče mohou být s ohledem na svůj věk méně fyzicky zdatní, méně pružní, snadněji se unaví, nedovedou si s dítětem tolik hrát (mají přeci svoji důstojnost, např. nebudou si s nimi hrát na pískovišti a podobně) jsou málo spontánní. Jak samotní rodiče, tak i děti mohou být opět společensky izolovaní a to s ohledem na věk rodičů, kteří vzhledem ke svým vrstevníkům mají děti např. o generaci mladší.

V případě že jeden z rodičů je výrazně starší od druhého (zpravidla to bývá otec) může se i otec cítit nepříjemně ve společnosti rodičů vrstevníků jeho dítěte, kde může být až generační rozdíl. Také dítě samotné vidí, že jeho otec je ve srovnání s jinými tatínky starší, ostatní děti se mu mohou smát, že jeho otec je dědeček, má šedé vlasy apod. To může u dítěte vyvolávat jistý pocit odlišnosti, může se stát terčem posměchu, vyloučení, u dítěte může být sníženo sebevědomí, brání svého otce před ostatními, může i odmítat svého otce stydět se za něho a podobně.

Rodiče s jedním dítětem

Příčin takto vzniklých rodin může být opět několik, zdravotní důvody, plánované rodičovství, tradice nebo neschopnost rodičů zvládnout víc jak jedno dítě.

Rodiče se v takovéto rodině dopouštění hned několika chyb, dítě je středem pozornosti, veškeré dění je kolem dítěte, dítěti je věnována nadměrná péče, za každý úspěch je neúměrně chváleno, dítě má pocit, že je výjimečné, má vysoké sebevědomí což často neodpovídá skutečnému stavu.

Ve styku s okolním světem dítě očekává, že mu budou věnovat takovou péči, zájem a chválu jak je zvyklé doma, ale zpravidla tomu tak není. Dítě se snaží určovat jiným (v kolektivu dospělých i dětí) jak se k němu mají chovat, je v něm vychovávána menší

schopnost sebeovládání, má malou schopnost empatie, doma se nemuselo s nikým dělit (rodiče, jejich péči a veškeré materiální věci má pouze pro sebe).

2.3 Děti ohrožené svým chováním

Skutečnost, že děti mohou být ohroženy sami sebou, je pro mnohé dosti neobvyklá, mohlo by se tedy jednat o jakési autodestruktivní chování. Děti často ani nedokážou domyslet, jaké bude mít to či ono chování pro ně důsledky, až s odstupem času pochopí co se vlastně dělo a proč na jejich chování bylo poukazováno jako na chování velice nevhodné společensky nepřijatelné. Míra přijatelnosti chování jisté normality je opět odlišná a to s ohledem na kulturu, národnost, zvyklosti a podobně. To co je například v naší společnosti a kultuře společensky nepřijatelné to může být v jiné kultuře, zemi zcela normální.

V dnešním globálním světě, který ovládají hromadné sdělovací prostředky, které doslova zasypávají konzumenta informacemi z celého světa, se prakticky ztrácejí hranice mezi státy a jejich kulturou. Pro konečného konzumenta těchto informací se jednotlivé rozdíly ve společensky přijatelném chování jednotlivých států splývají. Některé děti žijí, dalo by se říci ve virtuálním světě počítačové sítě internet, většinu svého volného času věnují tzv. surfování po různých serverech, kde doslova hltají různé informace a projevy chování z celého světa. Proto jim ani nepřijde nic zvláštního na určitém projevu chování například z Asie, nebo Ameriky, i když je toto chování pro naši kulturu společensky nepřijatelné.

Všichni si uvědomujeme, že v současné době dochází k masivní devalvaci hodnot a ke ztrátě mravní zodpovědnosti. Avšak méně si už uvědomujeme, že jsme též svědky otupování a deformování estetického citění a vkusu. Nemravné jednání pobuřuje většinu z nás vždy více než počínání nevkusné. Ztráta svědomí, otupený vkus, neprofesionalita a nekompetentnost představují podhoubí, na kterém pak vyrůstá arogance a agresivita.³⁰

³⁰ - Kraus, B., Poláčková, V., et al. Člověk – prostředí – výchova k otázkám sociální pedagogiky, Brno: Paido, 2001, s. 71

Pokud pomineme tento obecný trend, nalézání jakési celosvětové kultury, můžeme rozdělit ohrožující faktory dětí ohrožených vlastním chováním na následující:

- šikanování,
- záškoláctví,
- děti ulice,
- kriminalita a delikvence dětí,
- závislosti na alkoholu a OPL,
- sebevražednost.

Šikanování

Obecně lze říci, že šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je opakovaně ubližovat, ohrožovat, nebo zastrašovat jiného člověka, případně skupinu lidí s cílem získat nad ním pocit převahy a moci. Zahrnuje jak fyzický útok v podobě bití, poškozování věcí, tak i útok slovní v podobě, nadávek, pomlouvání, vyhrožování nebo ponižování. Šikanování je obecně hodnoceno jako asociální chování.

Pokud budeme hovořit o dětském šikanování tak toto jednání je spojováno především se školní docházkou, na cestě do školy, také ho lze zaznamenat v místech, kde děti tráví svůj volný čas (okolí bydliště, ulice, blok, a podobně).

Školní šikanování je zaznamenáváno prakticky na všech typech škol, pouze je rozdílné, v jakém rozsahu je šikanování na škole rozšířeno. Každá škola by měla mít svůj vlastní způsob předcházení šikanování. Jsou sice stanovena obecná pravidla jak předcházet šikanování, ale vždy záleží na specifických podmínkách konkrétní školy a subjektivním postoji k tomuto jevu. Primární příčiny šikanování jsou různé, *„Podhoubí šikanování je v osobních rysech týrajícího a jeho obětí, ve lhostejnosti okolí, v sociální atmosféře a v některých ideologiích.*³¹

³¹ -Jilčík, T., Plšková, A., Zapletal, L. Sociální patologie. Brno: BonyPress, 2005, s. 47

Školního šikanování se zpravidla dopouštějí jedinci, kteří mají sklony k agresivitě, nemají výčitky svědomí, žádné morální zábrany, myslí si, že se veškeré dění musí točit kolem (chtějí být středem pozornosti, jsou sobečtí, necitliví a podobně. Příčiny vzniku šikanování lze také nalézt v rodině agresora, který žil například v rodině, která vykazovala prvky spíše disfunkční až funkční rodiny, mnohdy se jedná o děti, které byly sami objekty týrání.

Objeti šikanování může být prakticky kdokoliv z dětí ve školním prostředí, nezáleží zde na tělesné konstituci (i fyzicky velmi vyspělý jedinec může být objem šikany). Většinou se stávají objekty šikanování jedinci, kteří jsou nějakým způsobem odlišní (tělesná konstituce, různě hendikepované děti - vady řeči zraku, barva pleti, národnost, sociální postavení apod.)

Důsledky šikanování mohou být opět různé, zde záleží na způsobu šikanování době působení, zda se jedná o agresora či oběť. Pro agresora mohou být důsledky jeho šikanování velice závažné, zde opět záleží, jakého chování se dopustil a jaké byly jeho důsledky. U dětí mladších 15 let se může například jednat o napomenutí rodiči, učitelem (pohovor se školním psychologem), snížení známky z chování, psychologický a výchovný program ve středisku výchovné péče, dohled pracovníka OSPOD v rodině, v případě nemožnosti řešit problém v rodině razantní intervence s odebráním dítěte z rodiny a jeho ochranná výchova v některém výchovném zařízení.

Kriminalita a delikvence dětí

Kriminalita a delikvence jsou jedním ze závažných protispolečenských chování ve společnosti. Otázkou kriminality se zabývá celá řada vědních disciplín, které se snaží přesně definovat jejich příčiny a popřípadě nalézt způsoby řešení těchto negativních jevů, kde obecným cílem je snaha o dosažení změny popřípadě korekce chování na sociálně žádoucí nebo alespoň přijatelné chování

Pojem **kriminalita** (z lat. criminalis - zločinný, crimen - zločin) bychom mohli obecně vymezit jako specificky popsané chování subjektů, jejichž znaky jsou popsány v trestním zákoně. Tedy jedná se o chování, které je pro danou společnost nepřijatelné a s ohledem na svoji nebezpečnost je toto chování klasifikováno jako trestný čin, které jsou postihovány soudy.

Kriminalitu lze považovat za velmi závažný sociálně patologický jev a s ohledem na její výskyt jí lze rozdělit na:

- zjevnou, (většina trestních jednání je odhalena a potrestána),
- latentní (určitá část kriminality zůstává neodhalena a tedy nepotrestána).

Vyčíslení celkové kriminality ve společnosti není možné a to s ohledem právě na dvě zmíněné složky kriminality. Počty zjevné kriminality lze vyčíslit, ale u latentní kriminality lze nějaké počty trestných činů pouze odhadovat. Na latentnosti trestního jednání mají vliv tyto faktory:

- míra tolerance společnosti vůči kriminálnímu jednání,
- důvěra populace v policii a jiné bezpečnostní orgány,
- strach z odhalení oznamovatele a následná odvěta pachatele,
- samotná reakce okolí na oznamování trestného jednání,
- anonymita městského prostředí, lhostejnost k osudům spoluobčanů - sousedů, jistá otupělost současné společnosti a další.

Obecným trendem ve všech zemích (vyspělé, rozvojové) je prudký vzestup kriminality a to v souvislosti právě s rozvojem společnosti, modernizací, urbanizací, rozvojem průmyslu, demografickými změnami (vylidňování vesnic, stěhování do větších aglomerací apod.) Kriminalita se tak stává vedlejším produktem kultury - rozvoje společnosti což samozřejmě narušuje společenské vztahy jedinec- jedinec, jedinec-společnost.

Základní rozdělení kriminality podle typu nebo projevu chování je v současné době nejčastější používané to, které i kopíruje policejní organizační struktura a to:

- obecná kriminalita (majetková, násilná, mravnostní a další, kde většinou je obětí fyzické osoby,

- hospodářská kriminalita (předmětem útoku jsou zde finanční prostředky, daně korupce, počítačová kriminalita a další) protizákonným jsou zde napadány zájmy státu, organizací, právnických osob - zejména za účelem majetkového prospěchu,
- organizovaný zločin (zde se již přesně nerozděluje jaký cíl je napadán, prvotním zájmem je opět majetkový prospěch.

Pojem **delikvence** (z lat. delinquere - provinit se) je z hlediska společensky nepřijatelného chování širším pojmem. Jedná se o chování, které se týká nejen kriminality. Zahrnuje také činy, které nejsou tzv. nijak trestné. Patří sem například přestupky, dále trestná činnost osob ve věku mladším než 15 let, kdy nelze trest z důvodu věku uložit. Velmi často bývá delikvence používána v souvislosti s nežádoucím a nepřijatelným chováním dětí a mládeže.³²

Delikvence je obecně právnickým hodnocením společensky neakceptovatelného chování, které je definováno v porušení konkrétních norem chování dané společnosti a pokud toto jednání nastane je následně sankcionováno.

Ze shora uvedených definic kriminality a delikvence je zřejmé, že pokud není společensky nepřijatelné, nebezpečné chování vymezeno v zákoně nelze takovéto projevy chování sankcionovat soudy či jinými orgány státní správy. Například se může jednat o chování např.: zlozvyky, vzdorovitost, drobné lži chování, které je proti dobrým mravům a uznané společenské morálce a další. Obecně lze takovéto projevy v chování označit jako poruchy v chování, což je předpokladem že takto jednající jedinec směřuje k chování delikventnímu nebo kriminálnímu.

Přesné vymezení příčin vzniku kriminality a delikvence není ovšem tak jednoduché jak by se na první pohled zdálo, mezi hlavní příčiny, ze širšího pohledu, lze zařadit biopsychosociální faktory, které působí ve vzájemné interakci:

- biologické faktory (pohlaví - muži vyšší hladina testosteronu, věk vrozené dispozice - zvýšení dráždivost, impulzivita, frustrační tolerance atd.),

³² - Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha: Grada publishing, 2009, s. 156

- psychické faktory (úroveň mentálních schopností, poruchy osobnosti-psychopatie, emoční nestabilita, vrozené dynamické vlastnosti osobnosti-temperament a další),
- sociální faktory (rodina jako vzor chování - disfunkční až funkční, úplnost rodiny, samotné osobnosti rodičů - závislosti trestná činnost, syndrom CAN, a podobně).

Co se týče podmínek kriminality a delikvence, tak lze také hovořit o podmínkách, které přímo napomáhají či ulehčují spáchání společensky nepřijatelného chování. Jedná se zejména o objektivní podmínky (osoba pachatele, čas, místo, zabezpečení předmětů zájmu, společenská situace apod.).

Zvláštnosti způsobu páchaní trestné činnosti mládeže lze charakterizovat následovně.³³

- výběr předmětu útoku je určován rozdílným hodnotovým systémem mládeže,
- trestná činnost je obvykle páchána skupinově s nízkou úrovní organizace,
- obvykle schází příprava ke spáchání trestné činnosti, pokud je trestná činnost připravována, úroveň přípravy je povrchní, nedokonalá,
- chování mladistvých delikventů se vyznačuje neúměrnou brutalitou, projevující se např. zbytečnou devastací okolí a předmětů,
- nevýhodou mladistvého pachatele je nedostatek věku, fyzické síly apod., to je nahrazováno neúměrnými prostředky k překonání překážky směřující k dosažení cíle,
- při recidivě trestné činnosti mladiství pachatelé volí stejný způsob spáchání a své konání z předchozí trestné činnosti opakují (vzniká tak charakteristický soubor opakovaného chování - tzv. „modus operandi“),
- alibi si zajišťují u svých kamarádů nebo v partě,
- připravované trestné činnosti se obvykle směřují svým kamarádům nebo členům party,
- obvykle schází snaha utajovat spáchání trestného činu,

³³ - Jilčík, T., Plšková, A., Zapletal, L. Sociální patologie. Brno: BonyPress, 2005, s. 19

- předmětem zájmu jsou obvykle předměty, které momentálně potřebují,
- rozhodování o jednání je spíše emotivní než racionální apod.

Shrnutím předchozích vymezení obecných příčin kriminality a delikvence můžeme stanovit základní příčiny kriminality dětí a v současné době následovně:

- vliv rodinného prostředí (špatné výchovné metody, rozvodovost, neúplné manželství, demoralizující prostředí, sociální nezralost rodičů apod.),
- vliv mikroprostředí (nedostatečná školní výchova - rozvoj šikanování, anonymita místa bydliště - velká sídliště),
- negativní vliv trávení volného času (vytváření skupin, part s antisociálními normami, vznik závislostí - alkohol, drogy, časté střídání sexuálních partnerů),
- negativní působení masmédií (podpora konzumního způsobu života, bezohlednost, propagace určitého zájmu - lobbi),
- nedostatečné opatření společnosti (špatně nastavené zákony -represe, nepružnost státní správy na vzniklou situaci, nízká úroveň právního vědomí - špatná osvěta, výchova),
- dětské oběti kriminality jako příčina vzniku kriminality a delikvence (děti se syndromem CAN, sexuálně zneužívané děti apod.),

Následky kriminálního nebo delikventního chování pro děti jsou různé a to s ohledem na kvalifikaci jednotlivých jednání a jejich míru nebezpečnosti pro společnost. Od těchto kritérií se samozřejmě odvíjí i trestnost takto projevovaného chování.

S ohledem na věd pachatele - dítěte je také rozdělena trestnost jeho jednání. Pokud je pachatelem dítě ve věku 15-18 let jsou možnosti postihu vymezeny zákonem č. 218/2003 Sb. O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže.

Opatření, která mohou být těmto pachatelům uložena, jsou následující:

- **výchovná opatření** (dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou),
- **ochranné opatření** (ochranné léčení, zabránění věci, ochranná výchova),

- **trestní opatření** (jedná se o krajní prostředek při posuzování nejpřísnějších trestněprávních následků provinění, které jsou taxativně vymezeny v ustanovení § 24/1 z. č. 218/2003 Sb., např. obecně prospěšné práce až odnětí svobody).

V případě pachatele mladším než 15 let hovoříme o osobě nezletilé. Pokud se fyzická osoba dopustí jednání, které je jinak trestným činem, nebo přestupkem, nazývá se jeho jednání činem jinak trestným a jako subjekt je beztrestná. Přesné označení: „osoby, která pro nedostatek věku nejsou trestně odpovědné“ viz. ustanovení § 11 odst. 1 písm. d) trestního zákona trestním.

V případě že osoba mladší než 15 let se dopustí jednání, za které trestní zákon umožňuje uložit výjimečný trest a zároveň je tato osoba starší 12 let, je jeho jednání beztrestné. Takovému pachateli může uložit civilní soud ochrannou výchovu. Ochranná výchova může být také uložena rozhodnutím civilního soudu osobě, které se dopouští jednání, které by jinak bylo trestným činem a to v případě jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší než 15 let.

Sebevražednost (suicidalita)

Sebevražednost je i v dnešní době stále závažný sociální problém, její příčinami následky a možnostmi řešení se zabývá mnoho vědních oborů (sociologie, psychologie, psychiatrie, demografie, kriminologie a další).

Pod tímto obecně známým pojmem - sebevražednost, si většinou každý dovede představit určité jednání. V odborné terminologii se však užívá pojem suicidalita (z lat. Suicidium - sebevražda) představuje vědomé a úmyslné sebedestruktivní chování směřující k ukončení vlastního života.

Sebevražednost lze rozdělit ze širšího pohledu na :

- sebevražedné chování (fantazie, myšlenky, záměrné směřování k sebevraždě),

- sebevražedné jednání (volní projevy, které cíleně a aktivně směřují k sebevražednému činu).

Příčiny sebevražedného jednání může být velké množství, pro přehlednost lze rozdělit tyto příčiny do jednotlivých faktorů:³⁴

- obecně medicínské,
- psychické,
- sociální,
- demografické,
- biologické predispozice,

Medicínské faktory

Mezi nejčastější faktory, které zvyšují riziko sebevražedného jednání lze zařadit závažné tělesné onemocnění (AIDS, onkologické onemocnění, ochrnutí, oslepnutí, impotence a jiné dosud nevyléčitelné onemocnění). Kritickým obdobím zde bývá doba bezprostředně po zjištění takového závažného onemocnění, které se může zvyšovat s mírou bolestivosti, prognózou další léčby a tělesného stavu. Rovněž zde hraje roli psychické uvědomění nemocného, který s vědomím regrese jeho onemocnění nechce být svým blízkým na obtíž apod.

Takovéto jednání lze očekávat většinou u starších pacientů, ale také se s ním lze setkat u dětí například mladých sportovců, kteří po prodělaném úrazu např. zjistí, že již nebudou moci sportovat, chodit, vidět a podobně.

Z celkového počtu příčin sebevražedného jednání z důvodu somatického onemocnění nebo úrazu u dětí je pouze 5% případů. To je zapříčiněno skutečností, že na takto postižené děti jsou identifikovatelné, nejsou nijak skryti se svým problémem a zpravidla primární prevence postačuje k zabránění sebevražedného chování.

³⁴ - Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie. Praha: Grada publishing, 2009, s. 73

Psychické faktory

Psychické faktory jsou jedním z významných příčin sebevraždného jednání. Zejména se jedná o osoby trpící různými depresemi, psychózami, schizofreniemi, těžkými úzkostnými poruchami, posttraumatickými stresovými poruchami a podobně.

U dětí lze v souvislosti s psychickými faktory zvyšující riziko sebevraždnosti zaznamenat projevy odmítání, vzteku vůči blízkým osobám (rodičům, učitelům), které se dále projevují pocity bezmoci, zoufalství, viny, dále dětí psychicky deprivovaných (citově ochuzených) apod.. Spíše než s cíleným é sebevraždným jednáním se lze setkat u dětí s jednáním, kterým na sebe chtějí upozornit, že se něco děje. Problém však nastává u sebevraždných pokusů, které se stanou dokonanou sebevraždou, děti ve snaze na sebe upozornit sebevraždným jednáním (tzv. demonstrativní sebevražda) často neodhadnou účinky sebevraždného pokusu (často otrava léky, oběšení) a takový pokus mnohdy končí s tragickými následky nebo těžkým poškozením zdraví.

Předcházet takovému jednání je velice obtížné, je zde problém s diagnostikováním rizikového jedince. Proto je důležité zejména v době dospívání dětí jim věnovat pozornost a citlivě vnímat jejich problémy, naslouchat jejich problémům a podobně. Ti, kdo mohou včas odhalit, jsou nejbližší osoby ohroženého jedince, také nelze opomenout učitele, kamarády, spolužáky.

Sociální faktory

Sociální faktory patří k nejzávažnějším faktorům, které zvyšují riziko sebevraždného chování dětí (zejména se jedná o věk pohlavního dospívání a raného dospívání).

Za nejčastější příčiny lze v této oblasti označit:

- náhlé neštěstí (úmrť blízkého člověka),
- nešťastná láska (hluboké zklamání s blízkou osobou),
- špatné vysvědčení (špatný prospěch, snížená známka v chování),

- strach (z odhalení, protiprávního jednání, homosexuality, z rozvodu rodičů, stěhování do jiného místa a podobně),
- a další příčiny, které není schopen mladý člověk zvládnout sám a potřebuje pomoc druhých.

Jak již bylo zmíněno, sebevražedné pokusy dětí nejsou nijak dopředu připravovány, dítě zpravidla jedná impulzivně a volí prostředek sebepoškození ve svém blízkém okolí (otrava léky, skok z okna, oběšení, poranění ostrým předmětem, otrava plynem a podobně). Dítě většinou ani nepomýšlí na samotné dokonání sebevražedného pokusu.

„Můžeme proto mluvit o štěstí, když je sebevražda „jen,, demonstrační - dítě ji jen zinscenuje, předstírá nebo naznačí, ale neprovede. Tím k nám vyslalo signál SOS - potřebuji pomoc, sám na to nestačím, zabývejte se, moji lidé, mým trápením!“³⁵

Demografické faktory

Demografické faktory jako predispozice sebevražednosti lze zkoumat převážně z již zpracovaných studií a statistik, zabývajících se sběrem dat z oblasti suicidiálního jednání (jako zdroj posloužily údaje ČSÚ, Sebevraždy v ČR za období 2001-2005).

Z doložitelných dat lze zjistit, že sebevražednost u dětí je nejvýznamnější ve věku v období adolescence a mladší dospělosti. Co se týče pohlaví, tak muži tvoří vždy několikanásobně větší část než ženy. Děti do věku 14 let spáchaly dokonanou sebevraždu v období r. 2001-2005 celkem 35 sebevražď z toho 24 mužů a 11 žen, u dětí ve věku 15-19 let bylo ve stejném období zaznamenáno 206 případů dokonaných sebevražď z toho 164 mužů a 42 žen.³⁶

Biologické predispozice

³⁵ - Matějček, Z., Pokorná, M. Radosti a starosti. Jinočany: HaH, 1998, s. 160

³⁶ -http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/publ/4012-06-2001_az_2005 (ze dne 12. 2. 2010)

Skutečnost, že by predispozice k suicidalitě byla získána geneticky nebyla dosud přímo prokázána. Spíše lze hovořit o více faktorech zvyšujících riziko suicidálního chování a jednání, které byly popsány výše.

Prevence suicidálního jednání spočívá především v prevenci jejím cílem je odhalit a potlačit rizikové faktory přispívající k suicidalitě a posílit pomocné faktory na straně jedince zejména v mikroprostředí (rodina, škola, vrstevníci, kamarádi).

Preventivní opatření lze rozdělit, na:

- primární prevenci (snaží se odhalit rizikové osoby, u kterých ještě nedošlo k sebevražednému chování a ni jednání, snížení rizikových faktorů),
- sekundární prevence (včasné zachycení a počátek léčby klinických projevů suicidality, pracuje s rizikovými osobami - depresivní jedinci, závislé osoby na OPL, alkoholu, závažně nemocní, vážné pourazové stavy, děti se syndromem CAN, oběti násilného jednání druhých apod.),
- terciální prevence (zmiňuje následky suicidálního jednání a snaží se zabránit recidivě).

Významnou roli v preventivních opatřeních také sehrávají linky důvěry, prostřednictvím, kterých je zachyceno a přímo i zachráněno nemálo životů dětí a to zejména v období před ukončením školního roku - rozdávání vysvědčení, či odhalení obětí CAN, nebo dětí mající jiné problémy, které nejsou schopny vyřešit samy. Linky důvěry samozřejmě chrání identitu osob, které se na ně obrátily. Stávají se osobou, která chce naslouchat a také chce volajícímu pomoci, vciťují se do jeho problémů a snaží se společně s volajícím najít společnou cestu pomoci.

Záškoláctví

Záškoláctví je v současné době jedním z nejzávažnějších problémů ve školství, jedná se o společensky patologické chování. Toto chování přímo ohrožuje na dalším vývoji dítě, které k tomuto chování inklinuje. Samotné záškoláctví s sebou nese mnoho dalších nepříznivých jevů, které jsou zpravidla společensky nepřijatelné (delikvence, kriminalita, závislosti na OPL, alkoholu a další).

Vymezení pojmu záškoláctví lze považovat úmyslné absence ve školním vyučovacím procesu. Absence ve vyučování nejsou nijak omluveny, rodiče zpravidla o zanedbávání školní výuky nevědí. Záškoláctví se vyskytuje na všech typech škol a jeho četnost se úměrně zvyšuje s věkem dítěte.

Dle Vágnerové je záškoláctví projevem jistého odporu dítěte ke škole, dělení záškoláctví uvádí následovně:

- impulzivního charakteru (je neplánovité, dítě se rozhoduje náhle pod vlivem nějakého impulsu, následně se může prohlubovat a to v souvislosti s obavami reakcí rodičů a podobně),
- plánované záškoláctví (účelně plánované, dítě vymýšlí různé důvody jak se škole záměrně vyhnout, vymýšlí různé záminky, podvádí rodiče, předstírá nemoci a podobně).

Příčiny záškoláctví lze rozdělit dle Bakošové na dvě základní na vnitřní a vnější.

Vnější příčiny:

- související s rodinným prostředím (nezájem o děti v rodině, nezodpovědnost rodičů vůči vzdělávání dětí, disfunkční až funkční rodiny),
- související se školním prostředím (děti školně neúspěšné - nezvládají náplň výuky, děti nadměrně nadané - ve škole se nudí, přehnané nároky na dítě ze strany rodičů, učitelů, děti, které jsou obětí šikany, posměchu a podobně),
- souvisejícím s příslušností k partě, sektě (děti přijímají negativní působení party - její pravidla, v partě se nalézají jako potřební, často inklinují k delikvenci a kriminálnímu jednání).

Vnitřní příčiny lze zařadit příčiny vyplývající z osobnosti dítěte, nevyzrálost, labilita, poruchy chování, agresivita, snížená adaptabilita a podobně.

Řešení problému záškoláctví nelze nalézat pouze ve školním prostředí, vymyšlením nové metodiky, zpřísnování školního řádu a dalším opatřením v rámci školy. Tento společensky nežádoucí jev je nutno řešit komplexními opatřeními a podporou všech výchovných činitelů, které přicházejí do styku s dítětem, jedná se například o rodinu,

školní pracovníky na všech úrovních, pracovníky sociálně-právní ochrany dětí - terénní sociální pracovníky, dětské lékaře, psychology, psychiatry, pracovníky policie.

Lépe je problému záškoláctví předcházet, než řešit pozdější následky.

Děti ulice

Děti ulice je novým problémem, kterým se naše společnost musí zabývat, nově se vyskytl v naší společnosti po roce 1989. Od posledního světového válečného konfliktu se o této problematice prakticky nehovořilo. Samozřejmě v historickém kontextu problém dětí ulice byl všudypřítomný ve všech epochách vývoje lidstva (přesnější označení by zde bylo děti žijící na ulici). Příčiny proč děti žily na ulici byly však zcela jiné než v současné době, hrála zde převážně roli chudoba, ztráta rodičů, neexistoval žádný systém sociální podpory (mimo sirotčinců a podobně), počty dětí žijících na ulici stoupaly vždy po válečných konfliktech, epidemiích a také v období krize.

Vymezením pojmu „děti ulice“ může ze širšího hlediska hovořit o dětech, které žijí nebo tráví na ulici podstatnou dobu svého volného času, ať již z jakýchkoliv příčin. Tento fenomén se vyskytuje zejména ve větších městech a průmyslových aglomeracích, nebo na velkých sídlištích.

Děti ulice lze rozdělit do následujících skupin:³⁷

- děti pocházející z problémových sociálních poměrů (rodiče závislí na alkoholu, OPL, nezvládají svoji rodičovskou roli, jsou lhostejní k potřebám dítěte, vyhýbají se práci),
- děti pocházející z rómské komunity (děti s rodinou neztrácejí kontakt, rodiče v jejich způsobu trávení volného času na ulice nijak neomezují a tolerují ho),
- děti útěkáři (jedná se o jednu třetinu dětí, které žijí nějakou dobu na ulici, příčiny útěku dětí z rodiny jsou různé, syndrom CAN, rodiny jsou disfunkční až funkční, rozpad rodiny - rozvody a podobně),

³⁷ -Bakošová, Z. Sociálna pedagogika jako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008,

- děti, které utekly z dětských domovů, diagnostických ústavů nebo podobných zařízení (utíkají zpět k rodině, pokud nějakou mají, „na ulici“ tráví poměrně dlouhou dobu, různě se skrývají a vyhýbají se tak návratu do zmíněných zařízení),
- děti, které prožívají většinu svého volného času na ulici, ač mají svůj domov (jedná se o děti z rodin, kde mají plné materiální zabezpečení, chybí zde však citový vztah rodičů, typicky takto postiženou rodinou jsou rodiče podnikatelé nebo kariéristi - na děti nemají čas, děti hledají na ulici, to co jim doma chybí, často mohou inklinovat k různým partám, závislostem, delikvenci a podobně),
- děti záškoláci (děti místo aby chodily do školy, tak tráví tento čas někde mimo školu, potulují se po městě v obchodních a zábavních centrech a i jiných místech, nejsou zde zpravidla, sami častou mohou inklinovat k protiprávnímu jednání, domů přicházejí v čase, kdy jim končí školní výuka, rodiče nevědí, že byly za školou),
- děti nezaměstnané (často bez kvalifikace, na ulici hledají uspokojení, zmírňují neúčinnost, nepotřebnost, zklamání, také zde mohou uvolňovat svůj hněv proti rodičům, škole, společnosti - často se stávají protispolečenskými elementy, vandalství, delikvence, trestná činnost, anarchie).

Negativní důsledky mohou být pro děti často až s následky na zdraví (nezdravé životní podmínky, malá nebo vůbec žádná hygiena, časté onemocnění, které může být i chronické, vážné nemoci někdy až s fatálními následky). Rovněž je u těchto dětí vážné riziko vzniku negativních sociálních návyků, odmítání sociálních norem společnosti, častá delikvence, kriminalita, sexuální nevázanost, prostituce, vznik závislostí - alkohol, drogy. Celkový vývoj jedince je regresivní, nadměrné opotřebení organismu, morální úpadek, intelektuální úpadek, deprese a další negativní vlivy.

Možnosti pomoci dětem ulice lze opět nalézt ve více oborech, které se touto pomocí zabývají, zejména na úrovni společnosti je nutné vhodně uplatňovat možnosti, které nám poskytuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zejména využívání terénních sociálních pracovníků k monitoringu zmíněného problému). Dále vhodně informovat a vzdělávat veřejnost tak, aby nebyla lhostejná k dětem ulice a nepřehlížela je (zejména

velkoměstské prostředí). Ze strany státních institucí (pracovnice státní sociální podpory) sociálně znevýhodněné rodiny lokalizovat a poskytnout jim potřebnou pomoc ne pouze materiální, ale také metodickou (návštěvy v rodině, poradenství a podobě).

Na úrovni rodiny se pokusit o prezentaci masmédiu jak má vypadat funkční rodina, organizovat kurzy pro rodiče, kteří nevědí o problémech svých dětí s cílem předcházet nezdravým „patologickým“ jevům ve výchově.

Na úrovni dětí organizovat pomoc takto postiženým dětem, nízko prahové centra k organizování volného času dětí, kontrolovat rodiny dětí a děti samotné ze sociálně znevýhodněného prostředí. Koordinovat ohlašovací povinnost škol, zdravotnických zařízení, policie a jiných státních institucí za účelem vyhledání takto postižených dětí a poskytnout jim následnou pomoc, poradenství, nabídnout jim vhodné aktivity k využití volného času a podobně.

2.4 Souhrn

Po zhodnocení shora uvedených ohrožujících faktorů, které mají podstatný vliv na jedince (dítě, člověka) lze konstatovat, že podstatným faktorem budou podmínky životního prostředí, zejména ty, které přímo určují přežití organismu z pohledu biologické existence. Z globálního hlediska se jedná o přírodní podmínky (dostatek vody, vzduchu, potravy) dále lze hovořit o přírodních katastrofách, globálním oteplování a podobně. Také do této kategorie můžeme zařadit výsledky lidské činnosti, které přímo ohrožují existenci lidského druhu, světové války, zbraně hromadného ničení, nemoci, epidemie, průmyslové znečištění a podobně.

Pokud půjdeme blíže k jedinci, tedy do prostředí lokálního až mikroprostředí, můžeme hovořit o konkrétních negativních faktorech, které lze přesně definovat, zjistit jeho příčiny a vhodným způsobem intervenovat s cílem jedince vyčlenit z jejich dosahu a tím mu pomoci.

Podstatnou roli při intervenci a eliminaci negativních vlivů ohrožujících dítě (jedince) bude vůbec zjistit druh ohrožení a hlavně nalézt postižené dítě (primární prevencí, terénními pracovníky OSPOD a jinými státními organizacemi jako je škola, zdravotnictví, policie). Pouze v těchto případech lze provést vhodný zásah - intervenci (do rodinných vztahů, do chování dítěte, do vhodného využívání volného času jedince a další). Pokud nebude ohrožené dítě zjištěno a identifikována forma ohrožení zdárného vývoje a výchovy jedince, nelze takto ohroženému dítěti pomoci.

3. Případové studie ohrožených dětí

V případové studii uvedu konkrétní případy, které jsou reálným příběhem několika rodin v naší společnosti. Pokusím se přiblížit činnost jednotlivých orgánů státní správy a samosprávy, jak se na případu podílely a jaké kroky byly učiněny.

V zájmu zachování ochrany dotčených osob nebudu uvádět konkrétní jména a místa události, (některé případy jsou i nadále v šetření a nerad bych případnou medializací ovlivnil rozhodnutí státních orgánů nebo ještě více ztížil situaci ohroženému dítěti).

Metodu případové studie jsem zvolil s ohledem na cíl diplomové práce, kterým chci zjistit jakým způsobem je zajištěna sociálně právní ochrana dětí v ČR, zda je tato péče dostatečná, a ve kterých oblastech by byla nutná změna nebo rozšíření oprávnění pravomoci OSPOD.

„Detailním studiem jednoho nebo několika případů je tradičně považováno za jeden z možných způsobů, jak porozumět složitým sociálním jevům.“³⁸

Cílem případové studie je velmi podrobné zkoumání a porozumění jednoho nebo několika mála případů. Základem takového šetření je sběr skutečných dat vztahujících se ke konkrétnímu případu, které jsem získal metodou nezúčastněného pozorování, neformálního rozhovoru, studiem dokumentů vztahujících se ke konkrétnímu případu, studiem dokumentů (zákonů), kterými je řízena činnost OSPOD. Těmito jednotlivými metodami lze rozkrývat vzájemné vztahy mezi jednotlivými subjekty v konkrétním případě a vysvětlit tak podstatu řešeného problému a druh ohrožujícího faktoru.

Pokud bych přistoupil pouze ke kvantitativnímu sběru dat, bylo by velice složité vystihnout konkrétní činnost - intervenci OSPOD. Ze získaných kvantitativních dat by nebylo možné zcela objektivně posoudit konkrétní případ ve své komplexnosti. Zjištěné skutečnosti kvantitativním výzkumem by byly pouze izolovanou částí a mohla by být posuzována pouze např. četnost intervence, počet případů ohrožených dětí, formu ohrožení, délku intervence, způsob zjištění ohrožení dětí a podobně.

³⁸ - Švaříček, R. Šed'ová, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha, Portál, 2007. s. 96

3.1. Domácí násilí ze strany otce

Popis případu

Případovou studii jsem sice nazval domácím násilím ze strany otce, ale v tomto případě se jednalo o domácí násilí otce proti všem členům nukleární rodiny. Ve vztahu k dětem lze hovořit spíše o syndromu týraného dítěte označovaném zkratkou CAN. Nijak bych však nechtěl zlehčovat chování otce vůči jeho družce, kde dozajista šlo o domácí násilí.

Uvedený příběh je zvláštní v tom, že zmíněné domácí násilí bylo páčáno na jeho družce již od prvopočátku jejich vztahu. Jejich děti v tomto prostředí vyrůstaly od jejich narození, byly vychovávány pouze v této rodině, proto přijaly otcovo chování jako zcela běžné a nepřipadalo jim nijak nenormální. Situaci v jiných funkčních rodinách neznaly a měly za to, že je to všude stejné. Rovněž družka (matka dětí) byla na partnerovo chování zvyklá a nesnažila se situaci žádným způsobem měnit.

Rodinná anamnéza

Matka: narozena r. 1975, pochází z úplné rodiny, měla čtyři sourozence, otec byl alkoholik, její matka také požívá alkohol. Její zdravotní stav je dobrý, kouří denně asi 2 krabičky cigaret, alkohol konzumuje příležitostně, drogy nepožívá. Její aktivity jsou pouze starost o děti a domácnost. Několikrát za den vysedává před domem se sousedkou, kde kouří a pije kávu. Sportovní aktivity nemá žádné. Vzdělání má pouze základní, není vyučena v žádném oboru, nikdy dlouhodobě nepracovala. Má již čtvrté dítě s jejím druhem. Trestána nikdy nebyla.

Otec: narozen r. 1968 pochází z úplné rodiny, měl dva sourozence, otec i matka byli alkoholici. Jeho zdravotní stav je zatím dobrý, k lékaři nechodí, na nic si nestěžuje. Denně pije alkohol ve větším množství. Pracuje jako pomocný dělník na stavbě, ze zaměstnání chodí rovnou do hostince a domů se vrací vždy pod vlivem alkoholu. V sobotu a neděli chodí na tzv. „fušky“, vydělané peníze propije. Každý den kouří, není známo kolik balíčků cigaret. Nesportuje, v mládí hrál fotbal. Vzdělání má základní pravděpodobně je vyučen zedníkem - nebylo to však ověřeno. Byl několikrát odsouzen pro násilnou trestnou činnost (opilství, rvačka, ublížení na zdraví), byl i ve výkonu trestu odnětí svobody.

Osobní anamnéza dětí v rodině

Jedná se o čtyři sourozence, chlapce ve věku 4, 6, 10 a 13 let. Nejmladší chlapec chodí do mateřské školky, chlapec ve věku 6 let navštěvuje základní školu a dva nejstarší chlapci chodí do základní školy praktické. Všechny děti jsou fyzicky vyvinuty optimálně, jejich fyzický vývoj nebyl žádným způsobem narušen, netrpí žádnou chronickou nemocí. Mentální vývoj všech sourozenců je také zcela průměrný.

Dva nejstarší chlapci jsou sice zařazeni do základní školy praktické, ale zde prospívají velice dobře, mají však problémy v chování, nemají vžitě základní normy chování, oba jsou velice manuálně zruční. Za školu nechodí, nemají výrazně se odlišující absence oproti běžnému průměru ve škole. Nejstarší chlapec je prudší cholerické povahy (matka říká, že je po otci). Oba nejstarší chlapci již příležitostně kouří cigarety, které (dle jejich slov doma berou rodičům) alkohol nekonzumují. Chlapec ve věku 6 let je bezproblémový, v základní škole je průměrným žákem, za školu nechodí. Mentálně je na běžné úrovni spolužáků. Nejmladší z chlapců také zcela průměrné dítě.

Sourozenci mají ve svém pokoji televizor a CD přehrávač, každý den chodí hrát fotbal za kamarády, k dispozici mají jízdní kola, kolečkové brusle, nafukovací balón, mají i psa, se kterým si hrají.

Rodinné prostředí

Členové rodiny společně žijí asi 15 let, manželé jsou nesezdáni, jedná se o společné soužití druhá, družky a jejich dětí. Společně mají čtyři vlastní děti. Rodina žije v bytě 2+1, který je situován v jedné z městských částí, asi 2km od středu města. Vybavení bytu je standardní, je zde elektřina, voda, odpad. Vytápění bytu je řešeno kamny na tuhá paliva. Hygienické zařízení je také běžné, v bytě je koupelna s teplou a studenou vodou, splachovací WC, automatická pračka. Místnosti bytu jsou vybaveny základním zařizovacími předměty potřebným pro pobyt dětí i rodičů, každé z dětí má svoji postel.

Z popisu prostředí, ve kterém rodina žije, by se zdálo, že se jedná o běžnou rodinu, při bližším pozorování však zjistíme, že tomu tak není. Otec dětí sice pracuje, ale po skončení jeho zaměstnání jde přímo do místního hostince, kde je až do večerních hodin. Po příchodu domů vyžaduje teplou večeři a musí být k jídlu maso. Pokud tomu tak není, křičí na svoji družku, že on je živitel rodiny a potřebuje kvalitní jídlo. Dětem slovně

nadává a neúměrně je trestá za každý prohřešek, o kterém se dozví. Otec pracuje i o víkendech na různých stavbách a podobně, dětem se prakticky nevěnuje, po práci chodí do hostince. Výchova dětí je zcela závislá na matce, která obstarává základní biologické potřeby dětí, příprava dětí do školního procesu již zaostává. Děti školou povinné jsou, dalo by se říci, samorosty, vychovávají se jeden od druhého. Prostředí, ve kterém žijí, se jim zdá zcela normální a běžné. Nepoznaly doposud jiné lepší rodinné prostředí, než je to jejich.

Vzhledem k tomu, že otec rodiny pracuje a přivydělává si i o víkendech není ekonomická situace rodiny tak špatná, že by musela být zcela odkázána na dávky sociální podpory. Samozřejmě, že dávky státní sociální podpory ve formě přídatků na děti rodina pobírá.

Orgán sociálně-právní ochrany dítěte o situaci v rodině prakticky nevěděl. První podnět, že se v rodině něco děje, byl dán ze školy. Zde nejstarší syn, zcela neúmyslně sdělil, že v jejich rodině jí maso „jako první“ otec a poté ostatní. Ze strany OSPOD proběhla v rodině neohlášená kontrola, kdy byl zjištěn alarmující stav na úseku hygieny a výchovy dětí. Pracovnicemi OSPOD však nebyly shledány tak závažné důvody, aby došlo k zásadní intervenci do rodinných vztahů. Rodina byla sledována podobu asi dvou let. Matka plně spolupracovala a situace v rodině se zlepšovala (nebyl však zjištěn zásadní problém, který byl v rodině již patologický - domácí násilí a zřejmě i týrání dětí) tuto skutečnost uvádí matka jako jev, z pohledu soužití rodiny) krátkodobý cca 0,5 roku).

Situace v rodině se změnila po úrazu jejich otce, který nemohl pracovat, a tedy nemohl chodit do zaměstnání. Během velmi krátké doby došlo k vyhocení situace v rodině v tom směru, že otec začal požívat alkohol i doma a stupňovala se jeho agresivita vůči dětem a družce. To bylo zapříčiněno nutností pobývat s rodinou a také nastalým ekonomickým propadem.

Intervence ze strany OSPOD

Zlomovým bodem, v popisovaném případě, bylo fyzické napadení družky a dvou nejstarších synů. Vzhledem k tomu, že agresivita druha neustávala a vyhrožoval přítomným v bytě zabitím, zavolala družka linku 158. Policistům na místě sdělila, co se

u nich v bytě stalo, a že má obavu o život a zdraví jejich dětí. Dále popsala situaci v jejich rodině, která zde panovala již asi půl roku.

Následovalo zadržení otce na záchytné protialkoholní stanici a následně i v policejní cele. Z výpovědí družky a dětí, bylo zřejmé, že se otec dopouštěl po delší dobu (asi půl roku), týrání svěřených osob a osob žijících ve společné domácnosti. V rámci nově přijatého oprávnění Policie ČR, v souvislosti s domácím násilím, byl útočník vykázán z bytu na 10 dní.

O této situaci byl neprodleně vyrozuměn OSPOD. Matka dětí projevila nebývalou spolupráci a sdělila, jaká byla jejich situace v posledním půl roku (to že ona sama byla obětí domácího násilí již řadu let, uvedla pouze v neformálním rozhovoru s tím, že se to dalo snést a byla na to zvyklá). Důvodem její mlčenlivosti před pracovníky OSPOD, které v jejich rodině prováděly pravidelné kontroly, byla obava o osud jejich dětí.

Ve spolupráci s pracovníky OSPOD a intervenčním centrem, „Spondea“ Brno, požádala matka o vydání předběžného opatření okresním soudem, kdy jí bylo vyhověno a jejímu druhovi byl v bytě zakázán pobyt na dobu jednoho měsíce. Další kroky však družka nepodnikla. Měla následovat žaloba na vyklizení bytu druhem, kterou však nepodala.

Stěžejním momentem bylo vykázání druha-agresora z bytu, tedy z rodinného prostředí. Družka poté požádala o vydání předběžného opatření na zákaz pobytu jejího druha v jejich bytě. Tímto krokem také přesvědčila OSPOD, že skutečně chce pomoci svým dětem. Byly provedeny pohovory s ohroženými dětmi pracovníky OSPOD a psychologkou. Výsledkem bylo zjištění, že jednání otce na nich nezanechalo závažné nebo neodstranitelné stopy. Děti byly na otcovo jednání zvyklé a jeho chování považovaly za zcela běžné. Po zvážení všech zjištěných skutečností rozhodl OSPOD tak, že všechny děti ponechal nadále v péči matky. Nebylo totiž zjištěno takové narušení výchovy, výživy, aby byly děti umístněny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Dále byl zjištěn velmi výrazný citový vztah dětí s matkou. Vyjmutí dětí z rodinného prostředí by bylo v tomto případě velice negativně vnímáno a mělo by negativní dopad na odloučené děti.

Vývoj situace v rodině

Po uplynutí lhůty, dané předběžným opatřením Okresního soudu, na zákaz pobytu druha s jeho rodinou, nenásledoval již žádný krok družky, který by omezoval přítomnost jejího druha s její rodinou. Vztah obou osob byl dlouhodobý, relativně stálý. Oba spojovalo jejich soužití, společná péče o jejich děti a také ekonomická závislost družky a dětí na jejich otci, druhovi. Tyto skutečnosti měly zásadní vliv na obnovení vzájemného vztahu druha a družky. Ve velmi krátké době (asi po dvou měsících od vykázaní z bytu) se druh vrátil zpět do rodiny. V době co mu byl zakázán pobyt s rodinou si našel práci, omezil požívání alkoholu a vzhledem k vedenému trestnímu stíhání jeho osoby, začal vést řádný život. Je otázka, zda toto nebyl z jeho strany pouze vypočítavý krok s ohledem na blížící se soud pro jeho protizákonné jednání.

Zhodnocení případu a intervence ze strany OSPOD

Pracovnice OSPOD byly v tomto případě velice překvapeny nad dlouhodobou situací v rodině, kdy matka dětí před nimi tajila agresivní chování jejího druha vůči ní a dětem. V případě, že by nedošlo k vyhocení celé situace, tak by tato skutečnost nebyla vůbec zjištěna. Rozhodnutí OSPOD ulehčila skutečnost, že došlo k vykázaní otce - agresora ze společného obydlí na 10 dní Policií ČR, nemuselo být přistoupeno k umístění dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Rovněž byla podstatná spolupráce matky dětí s OSPOD a dalšími institucemi při řešení celé situace. Překvapivé však bylo pro všechny zúčastněné instituce, že družka ihned po ukončení měsíční lhůty předběžného opatření Okresního soudu vzala druha zpět do rodiny. Tím byl přinucen OSPOD k důsledným kontrolám v rodině a spolupráci s ostatními organizacemi, škola, dětský lékař, policie a podobně, aby nedošlo k recidivě.

S ohledem na závažnost agresorova jednání došlo k jeho odsouzení s konečným rozsudkem soudu - trestu odnětí svobody na dobu dvou let. Proti rozhodnutí soudu se agresor neodvolal. V současné době je ve výkonu trestu odnětí svobody.

Otázkou však zůstává, jak se situace v rodině bude dále vyvíjet po návratu otce dětí zpět do rodiny. Zde opět bude kladen důraz na práci OSPOD, jejich dohled nad již jednou ohroženými dětmi.

Bylo by velice přínosné sledovat další vývoj v rodině a s odstupem času opět zhodnotit situaci v rodině, zda došlo k recidivě chování otce, či došlo alespoň k takové změně jeho chování, které by bylo přijatelné pro zdárný vývoj a výchovu jeho dětí.

3.2 Kriminální jednání ze strany dítěte

Popis případu

Případ pojednává o chování dítěte, žáka základní školy praktické, který vyrůstal v kompletní rodině, s otcem matkou a několika sourozenci. Jeho chování bylo delikventní až kriminální, kdy byl umístěn do ústavní výchovy.

Rodinná anamnéza

Matka: narozená r. 1962, toho času na mateřské dovolené. Jedná se o matku celkem pěti dětí. Matka je v invalidním důchodě (smyslové postižení), její současný zdravotní stav je s ohledem na její postižení dobrý. Není chronicky nemocná, je kuřačka, alkohol požívá příležitostně, drogovou závislost neuvádí, nebyla ani prokázána. Má základní vzdělání. Sama pochází ze šesti dětí. Rodinné poměry byly dobré.

Otec: narozen r. 1956, je postižen stejně jako jeho manželka a je v částečném invalidním důchodě. Jeho současný zdravotní stav je dobrý, žádné závažné choroby neprodělal, jinak není chronicky nemocný. Je kuřák, alkohol požívá příležitostně, drogovou závislost neuvádí, ani u něho nebyla prokázána. Má také základní vzdělání. Je manuálně zručný. Sám pochází ze čtyř dětí. Byl několikrát odsouzen k výkonu trestu odnětí svobody zejména pro majetkovou trestnou činnost. Naposledy byl ve výkonu trestu odnětí svobody asi před 15 lety. Nevlastní řidičský průkaz, ale s vozidlem jezdí, již několikrát byl přistižen a opět odsouzen s podmíněčným odkladem (pro trestný čin řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění). Nikde oficiálně nepracuje, přivydělává si sběrem druhotných surovin, zejména barevných kovů, tento zdroj příjmu nikde nepřiznává.

Osobní anamnéza dítěte

V tomto případě opět nebudu uvádět osobní data a jméno dítěte, budu ho nazývat např. „David“. David se narodil v roce 1995 jako první dítě a nejstarší. Tělesný vývoj Davida byl přiměřený, netrpěl žádným somatickým postižením, ani nebyl nijak mentálně postižen. S ohledem na postižení obou rodičů (matka hluchoněmá a otec částečně hluchoněmý), byl David opožděn ve vývoji řeči a komunikačních schopností, měl problémy s artikulací některých hlásek a také měl omezenou slovní zásobu. Nástup do

základní školy měl odložen o jeden rok. V sedmi letech byl zapsán do první třídy základní školy, kde měl jak problémy se zvládnutím látky, tak i problémy s jeho chováním.

Rodičům bylo doporučeno s dítětem doma pracovat, doučovat ho látku, to však bylo problematické s ohledem na komunikační bariéru a také pravděpodobně nezájem rodičů. Následně rodiče přehlásili Davida na základní školu praktickou. Kde již učení zvládal, jeho chování se také zlepšilo. Dle vyjádření pedagogů byl David mimořádně manuálně zručný. Co se týče zvládnutí látky, tak pokud se soustředil, tak s tímto také neměl problémy. Z posudku základní školy praktické vyplývá, že David neměl žádné problémy se zvládnutím učiva, objevovaly se u něho problémy s jeho chováním, pokud by se mu rodiče věnovali, zvládl by zcela jistě i náplň učiva na základní škole.

Záškoláctví se u Davida neprojevovalo, do školy chodil pravidelně a rád, je velmi sportovně nadaný, mezi žáky je oblíben. Vzhledem k stále se stupňujícím prohřeškům v chování (vše mimo školní výuku) byl David umístěn do dětského výchovného ústavu, nedokončil 7 třídu základní školy praktické (v 14 letech).

David byl pravidelným kuřákem a také požíval alkoholické nápoje, drogová závislost nebo experimentování s drogami u něho nebyla zjištěna ani prokázána. Prokazatelně páchal majetkovou trestnou činnost, činy jinak trestné, zejména majetkového charakteru.

Rodinné prostředí

David žil s jeho biologickými rodiči a sourozenci v malém rodinném domě. Jedná se o starší rodinný dům, udržovaný v rámci možnosti rodičů. Dům je vybaven elektrickým proudem, tekoucí vodou a kanalizací. Vytápění je řešeno kamny na tuhá paliva v každém pokoji. Dům je vybaven standardními předměty, v domácnosti je i automatická pračka, lednička, televizor. Každé dítě má svoji postel. Matka se o chod domácnosti stará velice dobře, je manuálně zručná. Děti chodí čisté, pravidelně jim vaří teplou stravu. Děti mají jízdní kola a dostatek hraček. Oba rodiče mají pravidelný příjem (invalidní důchod), také pobírají dávky státní sociální podpory. Jejich příjem je dostatečný jejich základním potřebám.

Celá rodina však žije skromně, rodiče kouří, alkohol požívají příležitostně. Nebylo zjištěno ani prokázáno, že by jejich děti nějakým způsobem strádaly, nebo jim bylo ze strany rodičů ubližováno. Celkové prostředí kolem domu působí uspořádaným dojmem, není zde nepořádek, za domem je dokonce i malá zahrádka na zeleninu. Ovšem za plotem jejich pozemku již jde vidět, že tento prostor také nějakým způsobem využívají, jsou zde schraňovány veškeré věci bez ladu a skladu, dalo by se hovořit spíše o skládce.

Dům rodiny je umístěn za samostatně stojícím domem, ve kterém bydlí babička Davida s jeho strýcem a rodinou. Dalo by se hovořit, že obě rodiny žijí společně, ač jsou jejich domy odděleny, jedná se tedy o širší rodinu. Toto společné soužití v širší rodině mělo velice dobrý výchovný vliv na rozvoj komunikačních schopností Davida i jeho sourozenců, jejich rodiče jsou postiženi (hluchoněmost). David i jeho sourozenci rodičům rozumí, komunikují s nimi jejich řečí (matka s dětmi komunikuje znakovou řečí a odezíráním ze rtů, otcovo postižení není tak závažné částečně slyší, jeho slovní projev je tvořen zkratkami slov, se kterými je schopen se s dětmi domluvit).

Intervence ze strany OSPOD

Jak již bylo řečeno David a jeho sourozenci nijak nestrádají nedostatkem základních biologických potřeb. Ale nemají takové věci, které mají jejich spolužáci ve škole. U Davida, jako nejstaršího dítěte, je tento problém nejznatelnější. Již od 10 let mu bylo prokázáno několik případů krádeží věcí spolužákům ve škole. Veškerá opatření na jeho nápravu byla nedostatečná, škola proto informovala pracovnice OSPOD a ty vedly návštěvy v rodině Davida, kde však nezjistily alarmující stav, vyžadující okamžitou intervenci. Děti v této rodině nijak netrpěly. S rodiči Davida vedly několik pohovorů, zprostředkovali jim pohovor u školního psychologa, středisku výchovné péče, ale problémy s chováním Davida stále přetrvávaly.

Rodiče Davida sdělili: „David nás neposlechne, chce po nás peníze, ale my mu je nedáme, proto on krade, nic nepomáhá, aby toho nechal“. David byl umístěn do diagnostického ústavu, kde u něho zjistili poruchu v chování na úrovni omezené schopnosti rozeznávat hodnotu věcí, peněz, nemá zažité základní normy v chování. Sice chápe a rozlišuje mezi majetkem cizím a jeho vlastním, ale pokud po něčem touží, není schopen odolat a prostě si to vezme (odcizí). V případě potřeby finančních prostředků (zejména na cigarety) odcizí prakticky cokoliv. Odcizenu věc prodává za minimální

cenu. Následků svého jednání sice lituje, k páčání trestné činnosti se přiznává, slibuje, že to již neudělá a poté ve velice krátké době opět jedná v rozporu se zákonem. Zde by se dalo hovořit již o patologickém projevu v jeho chování (recidivě).

David ve 13-ti letech prokazatelně vnikl do několika rodinných domů, kde odcizil věcí v hodnotě několika desítek tisíc Kč, odcizené věci okamžitě zpeněžil. Vzhledem k předchozím opatřením, pravidelné pohovory u dětského psychologa, pobyt v diagnostickém ústavu a stavu chování Davida, které se nijak nelepšilo, rozhodl soud o umístění Davida do výchovného ústavu. Rodiče proti tomuto rozhodnutí soudu nic nenamítali, ani nezkoušeli u soudu argumentovat, že se pokusí ještě s výchovou jejich syna něco udělat. V jednom z neformálních rozhovorů Davidův otec sdělil: „mě je to již úplně jedno, kde David skončí, však ať ho zavrou, on s manželkou již na něho nestačí a David je stejně neposlouchá“. S ostatními dětmi stejný problém nemají, dosud je poslouchaly a chodí do klasické základní školy, kde mají průměrné výsledky.

Po umístění Davida do dětského výchovného ústavu, se z Davida stal notorický útěkář. Z ústavu se vracel k rodičům, kde byl také několikrát zjištěn a byl vrácen zpět do výchovného ústavu. O výskytu Davida v jeho bydlišti informovali Policii právě jeho rodiče, kdy požadovali jeho návrat do výchovného ústavu. Dle sdělení otce měl David strach, aby syn zase něco neukradl. Tomuto však již nemohl nijak nezabránit, David páchal trestnou činnost i na cestě domů z výchovného ústavu.

Zhodnocení situace a intervence OSPOD

Jedná se opět o výjimečný případ, se kterým se pracovnice OSPOD setkaly. O situaci v rodině Davida věděl OSPOD a sociální kurátoři již delší dobu. Jejich návštěv a intervencí v rodině Davida bylo nespočetné množství po dobu několika let. Nepodařilo se jim však přimět rodiče k nějakému razantnímu kroku nebo účinnému způsobu výchovy Davida. Jejich rozhodnutí umístit Davida do vhodného zařízení ústavního typu nemuselo být učiněno v krátké době, osud Davida sledovali několik let. Rovněž zde byla na velmi dobré úrovni prováděna vhodná opatření ze strany školy, střediska výchovné péče, školního psychologa a diagnostického ústavu.

S ohledem na velmi dobrou znalost rodinných poměrů věděli, že rodiče Davida sami nejsou schopni provést takové opatření ve výchově, aby Davida vhodně ovlivnili a vhodně ho vedli alespoň ke společensky přijatelnému chování. Vzhledem k tomu, že se

situace v Davidově chování spíše zhoršovala, bylo přistoupeno k žádosti o umístění do dětského výchovného ústavu.

Při neformálním rozhovoru David sdělil: „že rodiče má rád a nechce být umístěn někde v děcáku, říkal, že stejně uteče, že tam dlouho nevydrží, že se mu tam prostě nelíbí“. Na otázku proč stále krade, odpověděl: „že tomu prostě nemůže odolat, jak něco chce tak si to prostě vezme“. Jaké má další představy o svém životě, odpověděl: „že by se chtěl vyučit stolařem, ale baví ho pouze pracovat se dřevem, ne žádná škola“. Do školy však nechodil, v poslední době byl stále na útěku.

V Davidově případě by bylo zřejmě vhodné jeho umístění do dětského výchovného ústavu v dřívější době. Na jeho chování neměli žádný vliv jeho rodiče ani další členové jejich širší rodiny (babička, strýc). Je však velice těžké hodnotit po určité době nastalou situaci a jak by bylo vhodné intervenovat do osudu dítěte. OSPOD využíval všechny vhodné, v tu dobu přijatelné, možnosti nápravy. Teď již víme, že byly všechny činěné pokusy o sjednání nápravy v jeho chování neúčinné.

Rozhodnutí o odebrání dítěte a jeho umístění do jiného „snad vhodnějšího prostředí“ nebylo s ohledem na jeho rodinné poměry tak jednoduché. Rodiče Davida a jeho sourozenců plně zabezpečovali jejich biologické a sociální potřeby bez nutnosti okamžité intervence.

Vždy je přeci vhodnější rodinné výchovné prostředí než jakékoliv prostředí výchovného ústavu. Byla by zde ovšem nutná snaha rodičů Davida o jeho nápravu, na toto však rodiče rezignovali. Jedním z mnoha důvodů bylo jejich postižení, sociální situace a v neposlední řadě starost o další Davidovi sourozence, kteří byli, jak řekl otec „bezproblémoví“.

Rovněž v tomto případě by bylo zajímavé sledovat další vývoj Davida, zda se skutečně vyučí nějakému řemeslu, nebo zcela propadne kriminálnímu - patologickému chování.

3. 3 Pečující matka závislá na drogách

Popis případu

Uvedená případová studie je podle mého názoru nejsložitějším případem, který uvedu a to s ohledem na počet zúčastněných osob a na složitost intervence orgánů OSPOD v celé věci, kdy nejprve byl řešen problém záškoláctví Jany a poté její nechtěné těhotenství a péče o její dítě.

Případ pojednává o osudu dívky, kterou budu nazývat Jana, ta jako sociálně nevyspělá dívka v 17 letech otěhotněla a porodila zdravé dítě, přerušila školu s tím, že se bude o dítě starat. Svoji roli matky nezvládla a vrátila se k užívání OPL (pervitinu a marihuany) čímž bylo přímo ohroženo její dítě a nutně muselo dojít k intervenci ze strany OSPOD.

Rodinná anamnéza rodičů Jany

Matka: narozena r. 1965, pochází z úplné rodiny, měla jednoho sourozence. Její zdravotní stav je dobrý, nekouří, alkohol nekonsumuje, drogy vylučuje. Aktivita jsou sportovně zaměřené, turistika, cykloturistika. Vzdělání vysokoškolské, pracuje v zahraniční společnosti, do práce dojíždí, v práci je asi 8 - 12 hodin denně dle potřeby zaměstnavatele. Trestána soudem nikdy nebyla.

Otec: narozen r. 1965 pochází z úplné rodiny, byl jedináčkem, Jeho zdravotní stav je dobrý, abstinent, s drogami se neseťkal, velmi sportovně aktivní, hraje, squash, pravidelně chodí do fit centra. Vzdělání vysokoškolské, pracuje u zahraniční společnosti v Praze, zde bydlí přes týden, na víkendy jezdí domů. Trestán soudem nikdy nebyl.

Osobní anamnéza Jany

Jana se narodila jako jediné dítě svým rodičům v r. 1991. Těhotenství její matky bylo ideální, bez zdravotních obtíží a rizik, porod byl spontánní bezproblémový. Děťství Jany bylo také bezproblémové, netrpěla žádnými významnými chorobami, vývoj byl přiměřený jejímu věku. Dle sdělení matky byla jak v mateřské školce, tak i na základní škole velice učenlivá a nadaná. Prospěch měla také velmi dobrý. Střední školu ukončila ve druhém ročníku, kdy otěhotněla. V této době chodila za školu, kde experimentovala

s omamně psychotropními látkami, marihuana a pervitin. Své těhotenství tajila, když vše vyšlo najevo (v 5 měsíci těhotenství) tak již nemohlo být uměle přerušeno. Počátky těhotenství Jany byly problematické, co se týče jejího chování (záškoláctví, užívání OPL).

Po zjištění jejího těhotenství a odhalení záškoláctví chodila Jana do školy pravidelně (až do devátého měsíce). Porod jejího dítěte byl spontánní, dítě se narodilo zdravé. Po porodu se o své dítě starala sama, ale s výraznou pomocí její matky, dítě kojila asi jeden měsíc.

Situace v rodině

Jana žila s oběma rodiči v rodinném domě. Od jejího narození se o ní starali oba rodiče, kteří jí zahrnovali láskou a péčí. Se změnou zaměstnání otce se o výchovu Jany starala její matka. Otec pracoval v Praze, kam jezdil na celý týden, domů jezdil pouze na víkendy. V tuto dobu se dceři snažil vynahradit jeho nepřítomnost přes týden, plnil jí všechna přání, na co dcera jen pomyslela, měla prakticky vše. Na společné dovolené jezdili k moři, na hory a podobně, materiální vybavení jejich domácnosti bylo nadstandardní.

Situace v rodině se rapidně zhoršila přestupem Jany na střední školu. Na konci prvního ročníku změnila zaměstnání i její matka, která byla také velice ambiciózní, dle jejího sdělení „se snažila dohnat svoji kariéru, kterou ztratila výchovou dcery“. Jana se v této době „sama hledala“. Hledala vzor chování, tento nemohla najít v její matce ani otci. Ti jí ovšem nepřestávali zahrnovat péčí a materiálním dostatkem (pokud byli doma). Jana byla na základní škole obdivována pro věci, které vlastnila, ale na střední škole již tomu tak nebylo, měla zde více konkurentů. Proto hledala jinou formu zábavy, nebo to čím by zaujala ostatní. Tím se dostala do pod vliv skupiny spolužáků, kteří kouřili marihuanu, to jí však nestačilo, vyzkoušet i pervitin, který také posléze pravidelně užívala. V této době začala chodit za školu, užívala zde OPL, vedla nevázaný sexuální život.

Jak uvádí Jana „otěhotněla po krátké známosti“ (tří měsíční známost). Otec jejího dítěte byl překvapený, že je Jana těhotná, ale nijak se nebránil společnému soužití u rodičů Jany (zde jim bylo poskytnuto veškeré materiální zabezpečení a také psychická

podpora rodičů Jany). Po porodu se Jana o své dítě starala velice dobře, jako by náhle dospěla, samozřejmě byly zásahy rodičů Jany do péče o novorozence. Rodiče Jany také řídili život Janě a jejímu příteli. Tyto zásahy vedly ke vzájemným neshodám. Z tohoto důvodu naléhala Jana na své rodiče a ti ji koupili byt 2+1 a platili v tomto bytu energii i další poplatky. Jana s přítelem se tedy nemuseli o nic starat.

Asi po půlročním soužití Jany a jejího přítele došlo k vzájemným neshodám (plynoucích pravděpodobně ze sociální nevyzrálosti obou partnerů a také neschopnosti přítele Jany zabezpečit její materiální nároky), proto Jana přítele z bytu vyhodila a žila zde sama s dítětem, k rodičům se již nastěhovat nechtěla. Samozřejmě se od rodičů nechala finančně podporovat.

Tato situace se Janě velice přimlouval, nebyla pod každodenním dohledem své matky a byla svými rodiči stále materiálně podporována. Jana se opět začala přátelit s kamarády z její bývalé party a opět začala užívat marihuanu a pervitin. S otcem jejího dítěte se pravidelně vídala a jejich dítě mu dávala na hlídání a to pouze v době, kdy v bytě pořádala mejdany s kamarády, z její bývalé party Tato skutečnost se však bývalému příteli Jany nelíbila, proto zašel nejprve za rodiči Jany a požadoval jejich intervenci. Společně se jim však situaci nepodařilo vyřešit, proto vyhledali pomoc na pracovišti OSPOD, kde jim bylo řečeno, že neprodleně provedou kontrolu. Kontrolou však nebylo zjištěno ohrožení života a zdraví dítěte, rovněž nebyla Jana přistižena pod vlivem OPL.

Intervence ze strany OSPOD

V celém případě bylo velice podstatné, že se informace o možném zanedbávání péče o dítě jeho matkou vůbec dozvěděl. OSPOD proti Janě, které již bylo 19 let, nemohl nijak zasáhnout, nemohla být provedena intervenci za účelem její nápravy. Osobně si myslím, že ač již byla Jana matkou, byla stále dítětem.

Bylo přistoupeno k okamžité kontrole v místě bydliště Jany, jak již bylo řečeno, nebylo zjištěno, že by Jana byla pod vlivem OPL, nebo bylo její dítě v takovém stavu, který by vyžadoval okamžitou intervenci. Jana a její dítě byly pod permanentním dohledem pracovníků OSPOD, které prováděly nepravidelné návštěvy v jejím bytě. Postupem času se však situace zhoršovala v tom směru, že Jana bývala častěji mimo

místo bydliště i s dítětem, a její kontrola ze strany pracovníků OSPOD byla nemožná, na písemné urgence k její návštěvě na pracovišti OSPOD nereagovala, jejich písemné předvolání si nepřebírala. V době, když byla doma, nikomu neotevírala. Přestala se také úplně stýkat s jejím bývalým přítelem, kterému byl přerušen jakýkoliv styk s dítětem. Rovněž Jana přestala komunikovat s jejími rodiči, které nepouštěla do bytu a také jim bránila ve styku s jejím dítětem, ovšem peníze od nich stále přijímala.

Ze strany pracovníků OSPOD bylo přistoupeno ke kontrolám v místě bydliště Jany, kde jim Jana neotevřela dveře bytu i přes skutečnost, že ji doma slyšeli. Dotazem u sousedů zjistili, že Jana si zve do bytu podivné osoby, pořádají zde noční párty, pravděpodobně zde konzumují „drogy“. Po tomto zjištění byl kontaktován otec dítěte, kterému byla situace vysvětlena, s tím, že pokud má zájem o jeho dítě, měl by požádat soud o vydání rozhodnutí, komu bude dítě svěřeno do výchovy. Otec s tímto postupem souhlasil a využil pomoci pracovníků OSPOD při podání žádosti k okresnímu soudu. K řízení u Okresního soudu se Jana dostavila pouze jednou. Její argumenty proč nespolupracuje s OSPOD, jejím bývalým přítelem a jejími rodiči, bylo to, že nikoho nepotřebuje, že má své kamarády, kteří jí s výchovou a výživou nezletilého syna pomohou. Nikoho ostatního prý nepotřebuje. Soudem jí bylo nařízeno, aby spolupracovala s OSPOD a vydání rozhodnutí bylo odročeno.

Jana však s pracovníky OSPOD nespolupracovala a s dítětem se skrývala v bytě (měla prý obavu, aby jí ho někdo nevzal), s bývalými kamarády se však stýkala i nadále a bujaré večírky pokračovaly. Po jednom z takových večírků sousedé zavolali Policii a to z toho důvodu, že v bytě bylo slyšet celé dopoledne pláč dítěte. Policí bylo zjištěno, že v bytě se nachází Jana, která spala, a její dítě bylo hladové a nikdo se o něho nestaral, na místo byly přivolány pracovníky OSPOD, které zjistily kritický stav, který přímo hraničil s ohrožením života, zdraví a zdárného vývoje dítěte. Proto byl na místo přivolán otec dítěte, který si syna převzal, druhý den s pomocí pracovníků OSPOD požádal soud o vydání předběžného opatření na svěřeni dítěte do výchovy. Soudce okresního soudu rozhodl o svěřeni nezletilého dítěte otci a to s ohledem na neustále se zhoršující situaci matky, která vedla nezřízený život a užívala OPL.

Po rozhodnutí Okresního soudu o odebrání dítěte jeho matce se rodiče Jany (v té době jí bylo 19 let) snažili izolovat Janu od vlivu jejich kamarádů a snažili se ji přimět k nástupu léčení závislosti na OPL. To se jim však nepodařilo.

V současné době mě již není známo, zda Jana na léčení závislosti na OPL nastoupila či nikoliv. Z místa bydliště se odstěhovala pravděpodobně k nějakému kamarádovi z její bývalé party.

Současná situace ohroženého dítěte

Nezletilé dítě bylo svěřeno do výchovy jeho otci (24 let), který o svěřeni usiloval. Jeho syn je vychováván v rodinném domě jeho rodičů. Otec dítěte pracuje pouze na ranní směny (od 06.00-14.00 hodin v tuto dobu se o syna stará jeho babička). Následně se o syna stará jeho otec, který mu poskytuje náležitou péči a výchovu.

Samozřejmostí je permanentní dohled pracovníků OSPOD, které jsou s ohledem na bydliště otce dítěte ze stejného městského úřadu a mají tak ucelený přehled o předchozím osudu nezletilého dítěte.

Ze zdravotního hlediska nebylo pediatrickým vyšetřením zjištěno, že by nezletilé dítě bylo fyzicky týráno nebo utrpělo nějaké poranění či jinou somatickou újmu, která by zanechala na dítěti trvalé následky. Bylo zjištěno pouze mírné opoždění ve vývoji oproti standardu, což bylo patrně zapříčiněno zanedbáváním výchovy ze strany její matky a vývojem v prostředí, které je krajně nevhodné (noční život matky, pořádání večírků, kouření cigaret, užívání alkoholu omamně psychotropních látek a podobně). Dítě bylo nadměrně bázlivé, zcela odmítalo nové osoby v jeho okolí, což se projevovalo pláčem. Během krátké doby se velice silně upnulo na svého otce a jeho babičku, kteří se o něho starali.

S ohledem na věk dítěte (necelé dva roky) lze předpokládat, že negativní působení prostředí a jeho biologické matky nebude mít trvalý vliv na jeho další psychický vývoj.

Co se týče materiálního zabezpečení, otec dítěte pracuje a je předpoklad, že pracovat bude i nadále. Dítě je také stále podporováno ze strany rodičů Jany, kteří ho neodvrhli.

Zhodnocení případu a intervence OSPOD

Popsaný případ byl velice složitý na rozhodnutí ze strany zúčastněných státních institucí. Podstatné v celé věci byla skutečnost, kdy se OSPOD o celém problému dozvěděl a jaké vedl následné kroky. Každý den byl pro takto ohrožené dítě podstatný zejména s ohledem na závislost Jany na OPL. V této době bylo dítě v bytě prakticky bez dozoru, mohlo se mu cokoliv přihodit, rovněž nikdo neví, jak by se mohla zachovat jeho matka v době, kdy byla pod vlivem návykové látky.

Pracovnice OSPOD měly na výběr mezi umístněním dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc nebo jednat s jeho biologickým otcem o jeho převzetí do výchovy. Samozřejmě jednodušším řešením by bylo dítě umístit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (v tomto případě by se jednalo o kojenecký ústav) poté vést další jednání komu bude dítě svěřeno do výchovy a péče.

Dle mého názoru se pracovnice OSPOD rozhodly citlivě a velice vhodně, bylo zde však zapotřebí nutně velké osobní odvahy pracovnic OSPOD. Jedním z důležitých aspektů byla skutečnost, že pracovnice OSPOD znaly celou situaci a historii případu Jany i jejího dítěte, také osobně znaly otce dítěte a věděly, že o dítě nepřestává jevit zájem, kdy usiloval o jeho svěřením do výchovy.

Postoj biologického otce je v tomto případě také velice výjimečný a to zejména s ohledem na jeho sociální vyzrállost (ve věku 24 let) a také na skutečnost, že se vůbec přiznal k otcovství a přijal tak roli otce. Také je nutno podtrhnout dobu, po kterou nestále usiloval o svěřením dítěte do jeho výchovy (což trvalo asi 1,5 roku). V tomto jeho úsilí byl podporován jak jeho matkou, tak i rodiči Jany, kteří sice nebyli smířeni s osudem jejich jediné dcery a mohli mu zazlívat nezodpovědné početí dítěte, což se prvotně jevílo jako realita. S plynutím času zjistili, že chyba asi nebude v otci dítěte, ale v jejich dceři, která roli matky nezvládla a propadla závislosti na OPL. Také jim nebyl lhostejný osud jejich vnuka, který by skončil pravděpodobně v kojeneckém ústavu.

Z neformálního rozhovoru s rodiči Jany bylo zjištěno, že za dítěte Jany (jejich vnuka) nesou nepřímou zodpovědnost a jsou rádi, že se jeho otec zachoval velice

statečně a čestně, proto ho také neodvrhli, jak jemu tak i dítěti budou poskytovat materiální pomoc.

Situace by byla asi jiná, pokud by rodiče Jany nebyli poměrně velice slušně finančně zabezpečeni. Otázka je však jak dlouho takto budou činit. Paradoxní je v celé situaci, že jednou z příčin, proč k celému případu Jany vůbec došlo je upřednostňování kariéry rodičů Jany před její výchovou a materiální dostatek čehokoliv. Poté by bylo nutno hovořit o dvou obětech negativního působení rodičů na děti. Jak na samotnou Janu jejími rodiči, tak i negativní působení Jany na její dítě.

3.4 Souhrn

V první případové studii bylo podstatné pro rozhodnutí pracovníc OSPOD, že byl otec – agresor vykázán policií, to ulehčilo rozhodnutí o umístění dětí popřípadě i matky do vhodného zařízení. Také zde bylo významné, že se odhalila latentní forma násilí otce vůči dětem a jejich matce, poté teprve mohlo dojít k intervenci a činit vhodná opatření na ochranu ohrožených dětí.

V druhé případové studii je uveden klasický případ rodiny a dítěte, ve které byl permanentně prováděn dohled a kontrola ze strany OSPOD, ohrožující faktor zde byl zcela zjevný. Zde však veškeré opatření – intervence selhávaly, proto bylo ze strany OSPOD postupováno v souladu s možnostmi a oprávněními daných podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

V praktické části byl zjištěn jeden nedostatek v právní úpravě zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Ve třetí případové studii byl popsán případ Jany, která odmítala spolupráci se všemi institucemi, zejména však s OSPOD, kdy si nepřebírala poštu a pracovníce OSPOD odmítala vpustit do bytu (ani jim neotevřela). Nemohlo být tedy zjištěno, zda Jana, závislá na OPL, nějakým způsobem výrazně neohrozila život či zdraví dítěte.

Pracovníce OSPOD nemají žádné oprávnění vstoupit do takového bytu za užití násilí, toto má pouze Policie ČR. Rovněž pracovníce OSPOD nepožívají ochrany

veřejného činitele při výkonu jejich oprávnění, což by bylo také velice vhodné zvážit, dostávají se často do takových situací, které jsou krajně nebezpečné, viz. případ Jany.

Vzájemné porovnání všech uvedených případů lze provést pouze v několika kritériích a to například, jakým způsobem se OSPOD dozvěděl o problému, jaké opatření bylo ze strany tohoto orgánu užito, jaký mělo dopad na jedince a rodinu a podobně. Jednotlivé případy však nelze porovnávat v určitých kvantitativních ukazatelích, je nutné na ně nahlížet v celkovém kontextu a to nelze bez pochopení všech souvislostí jednotlivých případů. Z tohoto důvodu jsem zvolil kvalitativní výzkum, kterým jsem chtěl uvést, že rozhodování pracovníků OSPOD není vždy stejné, nejedná se o pouhou aplikaci zákonných oprávnění, každý případ je sám o sobě jedinečný a vyžaduje osobitý přístup.

Základním rozhodujícím hlediskem pracovníků OSPOD je jednat v zájmu a blaha dítěte (což je i dle § 5 zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Právě toto ustanovení může být velice zavádějící. Ono Blaho dítěte je velice subjektivní pojem, o intervenci v rodině a dalším osudu dítěte, nebo i celé rodině vždy rozhoduje lidský faktor, zde nesmírně záleží na empatii, osobní angažovanosti, vyzrálosti, zkušenostech pracovníků, kteří mohou pomoci nebo také mohou i ublížit, byť jednali v souladu se zákonem.

Závěr

Orgány sociálně-právní ochrany dětí zastávají v naší společnosti nezastupitelné místo, sociálně-právní ochrana dětí prošla zásadními změnami, které byly zapříčiněny požadavky na vstup ČR do EU (sjednocování legislativy), tak i požadavky naší společnosti. Nemůže být pochyb o tom, že to byla cesta správným směrem. Lze také konstatovat, že byla nemalou měrou posílena práva dětí, směřující k ochraně jejich vývoje, výchovy a oprávněných zájmů.

Orgán sociálně-právní ochrany dětí intervenuje v těch případech, kde rodina z nějakého důvodu nefunguje, nebo v ní byla nějakým způsobem ohrožena primární funkce rodiny ve vztahu k péči o děti.

Zcela zásadní roli zde sehrává skutečnost, zda se vůbec Orgány sociální právní ochrany dětí dozví o případech, kdy je dítě nějakým způsobem ohroženo. V mnoha případech tak mohou intervenovat až v poslední chvíli. Pokud by OSPOD mohly efektivně působit, zejména v oblasti primární prevence, nemuselo by docházet k samotným intervencím. To by ovšem muselo dojít k posílení pracovníků OSPOD nebo ke snížení nadměrné byrokracie.

Ovšem jak již bylo řečeno, jednotliví zřizovatelé mají k dispozici velice vyrovnaný rozpočet a ona prevence není nikde vidět, nelze ji hodnotit kvantitativními ukazateli. Ovšem zapomíná se, že primární prevence je investicí do budoucnosti, je přeci levnější samotné intervenci předejít než později zasahovat do rodinných vztahů v době, kdy bylo dítě již jakýmkoliv způsobem ohroženo.

V současné době lze již sledovat, že dochází ke vzájemné spolupráci mezi různými organizacemi, které přicházejí do styku s dětmi a zjistí nějaký ohrožující faktor, zejména mám na mysli (školní zařízení, střediska volného času, zdravotnické zařízení, policii ČR, různé nestátní organizace, nízkoprahová centra a podobně). V zájmu zabezpečení blaha dítěte, optimální výchovy a rozvoje nemohou jednotlivé organizace vystupovat sami za sebe.

Osobně jsem přesvědčen, že zvítězí zdravý rozum, ne pouze ekonomické ukazatele a činnost na úseku prevence, poradenství a pomoci bude posílena.

Zájem dítěte nelze podřadit jiným zájmům. Ve zdárném vývoji a výchově našich dětí je přece osud naší společnosti.

Resumé

Předkládaná diplomová práce se zabývá nepostradatelnou činností v naší společnosti, kterou je sociálně-právní péče a ochrana dětí a jejich intervence za účelem zabezpečení zdárného vývoje a výchovy ohrožených dětí

V úvodu diplomové práce je uveden cíl a použité metody při zpracování diplomové práce, také konkrétněji seznamuje s problematikou, která bude v práci popisována.

V první kapitole jsou vymezeny základní pojmy, o kterých je v práci především hovořeno. Dále je zde charakterizován Orgán sociálně právní ochrany dětí, jsou zde popsány právní prameny, ve kterých je jeho činnost vymezena, a jsou zde popsány možnosti jeho intervence v případech ohrožení dětí. Také uvádí, jaké jsou současné problémy OSPOD ve vztahu k jejich efektivnosti práce, zejména na úseku prevence, poradenství a vyhledávání ohrožených dětí.

V druhé kapitole je charakterizováno prostředí, a jaké formy ohrožení dětí lze v prostředí nalézat. Je zde hovořeno obecně o globálním prostředí až k mikroprostředí. Dále zde jsou popisovány ohrožující faktory negativně působící na děti, zejména ze strany rodičů. Také je zde hovořeno o ohrožujících faktorech plynoucích z negativního až společensky nepřijatelného chování dětí.

Ve třetí kapitole, praktické části, jsou v práci popsány tři případové studie skutečných případů ohrožených dětí. Ke zpracování byl použit kvalitativní výzkum. Jednotlivé případy jsou podrobně popsány s konkrétními činnostmi OSPOD i jiných zúčastněných organizací podílejících se na řešení nastalé krizové situace.

ANOTACE

Vavřina Jiří, Orgány sociálně-právní ochrany dětí a jejich činnost při pomoci ohroženým dětem (diplomová práce)

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Brno 2010

Práce popisuje právní základ činnosti Orgánu sociálně-právní ochrany dětí, zřízených při jednotlivých městských úřadech, nebo obcí s rozšířenou působností. V praktické části uvádí na konkrétních případových studiích ohrožených dětí, jakým způsobem je poskytována péče ohroženým dětem ze strany Orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

KLÍČOVÁ SLOVA

Péče, mládež, dítě, kurátor pro mládež, prevence, poradenství, prostředí, intervence, ohrožené děti.

ANNOTATION

Vavřina Jiří, Social-Legal Protection of Children Authorities and their activities while helping endangered children (diploma thesis)

Tomas Bata University in Zlin, Brno 2010

The thesis describes the legal basis of work of Social-Legal Protection of Children Authorities established at particular municipal offices and municipalities with extended powers. The practical part by the means of particular case studies of endangered children shows how endangered children are provided care by Social-Legal Protection of Children Authorities.

KEY WORDS

Care, youth, a child, youth curator, prevention, consultancy, background, intervention, endangered children.

Seznam použité literatury

1. Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.
2. Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.
3. Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb.
4. Trestní zákona č. 140/1961 Sb.
5. Trestní řád č. 141/1961 Sb.
6. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.
7. Zákon o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy č. 109/2002 Sb.
8. Úmluva o právech dítěte - sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.

9. Bakošová, Z., Sociální pedagogika jako životná pomoc, Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, 251s, ISBN 978-80-969944-0-3.
10. Brdek, M., Jírová, H. Sociální politika v zemích EU a ČR, Praha: Codex Bohemia, 1998, 392 s, ISBN 80-85963-71-X.
11. Fischer, S., Škoda, J. Sociální patologie, Praha: Grada publishing, 2009, 224s, ISBN 978-80-247-2781-3.
12. Giddens, A. Sociologie, Praha: Argo, 1999, 595 s, ISBN 80-7203-124-4
13. Jilčík, T., Plšková, A., Zapletal, L. Sociální patologie, Brno: BonyPress, 2005
14. Kejřová, M., Vaňková, Z. Právo a sociální politika, Brno: Bonny Press, 2005, 177s.
15. Kraus, B., Poláčková, V. et al. Člověk – prostředí – výchova k otázkám sociální pedagogiky, Brno: Paido, 2001, 199s, ISBN 80-7315-004-2.
16. Matějček, Z. Co děti nejvíc potřebují, Praha: Portál, 2008, 112s, ISBN 978-80-7367-504-2.
17. Matějček, Z. Co, kdy a jak ve výchově dětí, Praha: Portál, 2007, 143s, ISBN 978-80-7367-325-3.
18. Matějček, Z. Po dobrém, nebo po zlém, Praha: Portál, 2007, 109s, ISBN 978-80-7367-270-6.
19. Matějček, Z., Pokorná, M. Radosti a starosti, Jinočany:H+H, 1998, 205s, ISBN 80-

86022-21-8.

20. Novotná, V., Burdová, E. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí komentář, Praha: Linde 2007, 471 s, ISBN 978-80-86131-72-6.
21. Petráčková, V., Kraus, J. a kol. Akademický slovník cizích slov, Praha: Academia 2001, 834s, ISBN 80-200-0607-9.
23. Švaříček, R., Šed'ová, K. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách, Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-3130.

24. <http://www.wikipedia.cz>
25. <http://www.mpsv.cz>